

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2019 30 stp

Fakultet for landskap og samfunn - Institutt for landskapsarkitektur

Bærekraftig bygdeutvikling på Finnskogen - med stedsbasert læring som drivkraft

Sustainable community development at Finnskogen
- with place-based education as a driving force

Julie Therese Hegland

Master i landskapsarkitektur

BIBLIOTEKSSIDE

Tittel: Bærekraftig bygdeutvikling på Finnskogen - med stedsbasert læring som drivkraft

Title: Sustainable local development at Finnskogen - with place-based education as a driving force

Forfatter: Julie Therese Hegland

Hovedveileder: Morten Clemetsen

Biveileder: Knut Bjørn Stokke

Format: A4: 210 mm × 297 mm

Sidetall: 84

Opplag: 4

Nøkkelord: Bygdeutvikling, samfunnsutvikling, Finnskogen, stedsbasert læring

Keywords: Rural development, community development, Finnskogen, place-based education

FORORD

Denne oppgaven markerer slutten på mine fem år som student i landskapsarkitektur ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet i Ås. Det siste semesteret har jeg fått utforske noen litt andre aspekter av faget enn det som har vært hovedfokus gjennom studieløpet, noe som har vært både givende og utfordrende. Nå har tiden kommet for nye eventyr.

Så gjenstår det bare å si tusen takk til:

hovedveileder Morten Clemetsen for gode innspill og for å introdusere meg til nye og spennende temaer.

biveileder Knut Bjørn Stokke og studiegruppa - å skrive om planlegging utenfor byene hadde vært en ensom affære uten dere.

Karen og Magnus, for de gode samtalene.

Andrea, for kaffe og bordtennis når hodet trengte pause.

mamma og pappa!

alle gode venner, i og utenfor studiehverdagen.

En stor takk rettes også til alle informanter og respondenter på Finnskogen og i Grue kommune, til Elin Rydje for overnatting i forbindelse med felttur og til Jørn Abelsnes på Vegdirektoratet for trykking av oppgaven.

*Julie Therese Hegland
Oslo, mai 2019*

SAMMENDRAG

Over hele landet har bygder og tettsteder store utfordringer med fraflytting og en stadig eldre befolkning. Effektivisering i primærnæringer som skog- og jordbruk fører til færre arbeidsplasser, og både offentlige og private tilbud flyttes til kommune- og regionsentrene som en effekt av sentralisering. Samtidig ligger det store verdier i distriktene i form av kultur- og naturarv, i tillegg til fornybare ressurser i skog og vassdrag. Disse verdiene bør ivaretas og videreutvikles i tråd med Norges forpliktelser og mål knyttet til en bærekraftig utvikling.

Hensikten med oppgaven er å undersøke hvordan stedege ressurser i kultur og natur i større grad kan brukes aktivt i utviklingen av bærekraftige og attraktive bygder. Som innfallsvinkel brukes stedsbasert læring, en metode for å ta i bruk ressurser i sted og landskap og implementere dette i en stedege læreplan. På denne måten blir skolen en sentral utviklingsaktør i lokalsamfunnet og elevene knytter tilhørighet til sted, landskap og verdiene og ressursene som finnes her fra tidlig alder.

Oppgaven tar for seg teoretiske perspektiver på sted og landskap, relevant litteratur samt et mulighetsstudie på Finnskogen i Hedmark fylke. Finnskogen er rikt på kultur og natur, men med store utfordringer knyttet til fraflytting. Gjennom en landskapsanalyse kartlegges ressurser, muligheter og utfordringer i området, og det utpekes fire landskapskomponenter som bør inngå i en modell for stedsbasert læring på Finnskogen. Analysen underbygges av en spørreundersøkelse som kaster lys over lokalbefolkningens tanker om landskapet de lever i. På bakgrunn av resultatene utpekes et fokusområde der tiltak for stedsbasert læring testes ut.

Avslutningsvis diskuteres funnene fra de ulike delene opp mot hverandre. Oppgaven konkluderer med at stedsbasert læring i første omgang kan fungere som en drivkraft for å skape bevissthet rundt hva som skal til for å oppnå en bærekraftig samfunnsutvikling, og at dette på sikt vil kunne føre til en endring i lokalsamfunnet.

ABSTRACT

Throughout Norway, rural settlements and villages face the dual challenge of depopulation and an increasingly aging population. In addition to this, increased efficiency in primary industries such as forestry and agriculture leads to fewer jobs, and both public and private services are relocated to municipal and regional centers as a result of centralization. At the same time, rural districts hold great values in the form of cultural and natural heritage, in addition to renewable resources such as forests and hydropower. These values should be safeguarded and further developed in line with Norway's commitments and goals related to sustainable development.

The purpose of this thesis is to investigate how local resources, both in terms of culture and nature, can be used more actively in the development of sustainable and attractive settlements. Place-based education, a method for using place- and landscape-related resources in developing local school curriculum, is used to analyze how this can be achieved. Using the method of place-based education, the school becomes a central development actor in the local community that develops the students' affinity with place, landscape and the values and resources that exist here already from an early age.

The thesis deals with theoretical perspectives on place and landscape, relevant literature and a feasibility study at Finnskogen in the county of Hedmark. Finnskogen is rich in cultural heritage and nature, but faces the challenges related to depopulation. Through the lens of landscape analysis, the resources, opportunities and challenges in the area are mapped out, and four landscape components that should be included in a model for place-based education at Finnskogen are identified. The analysis is supplemented by a survey that sheds light on the local population's thoughts on the landscape in which they live. Based on the results, a focus area is identified where measures for place-based education can be implemented.

Finally, the findings from the various parts of the thesis are discussed and synthesized. The thesis concludes that place-based education can initially act as a driving force for raising awareness of what is needed to achieve sustainable social development, and that this awareness can in the long run lead to a change in the local community.

INNHold

Forord	3
Sammendrag / Abstract	4
del 1 innledning	7
1.1 Bakgrunn	8
1.2 Problemstilling	10
1.3 Sentrale begreper	11
1.4 Metode	12
del 2 kunnskapsgrunnlag	15
2.1 Om sted og landskap	16
2.2 Status i distriktene	21
2.3 Bygdeutvikling for framtiden	23
2.4 Eksempelstudier	27
del 3 stedsbasert læring	31
3.1 Introduksjon	32
3.2 Stedsbasert læring og Aurlandsmodellen	33
3.3 Arenaer for stedsbasert læring	36
del 4 mulighetsstudie	39
4.1 Introduksjon	40
4.2 Overordnet landskapsanalyse	44
4.3 Oppsummering	58
4.4 Svullrya	60
4.5 Stedsbasert læring på Svullrya	64
del 5 avslutning	71
5.1 Diskusjon og konklusjon	72
5.2 Etterord	76
5.3 Litteraturliste	77
5.4 Figurer og bilder	80
5.5 Vedlegg	81

del 1 || innledning

Bakgrunn og problemstilling, valg av caseområde, metode og begrepsavklaring.

1.1 BAKGRUNN

Denne oppgaven omhandler planlegging i distriktene eller *på bygda*, som mange - undertegnede inkludert - kaller alt som ikke er by. Fraværet av dette temaet, både i studieløpet og blant arkitekter og landskapsarkitekter for øvrig, har inspirert meg til å vie det siste semesteret mitt til nettopp bygdeutvikling.

Bygd og by

Det store temaet for planleggere i dag er *byen* og hvordan vi møter befolkningsveksten i urbane strøk, samtidig som vi ivaretar klimahensyn og bokvalitet for de som lever der. Dette kommer blant annet til syne i et økt fokus på infrastruktur for myke trafikanter, tilrettelegging for biologisk mangfold og overvannshåndtering, alt for å veie opp for en stadig voksende befolkning med tilhørende økende volum av grå flater og nedbygging av natur. Dette er viktige og nødvendige oppgaver, men i en stadig mer urban hverdag er det fort gjort å neglisjere betydningen av det som skjer utenfor byene. Distrikts-Norge preges av sentralisering, fraflytting og økt andel eldre. Skoler og butikker legges ned, bygninger står tomme og forfaller og kulturlandskap gror igjen. Der byene alltid har representert fremtiden, har bygdelivet på sett og vis representert fortiden og det som dør ut.

Dette er ikke en ønskelig trend. Lokalsamfunn over hele landet protesterer mot dårligere tilbud som følge av sentralisering, og distriktspolitikk kommer stadig høyere på den politiske agendaen. I Meld. St. 18, *Bærekraftige byar og sterke distrikt*, presenterer Solberg-regjeringen ved Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017) i hvilken retning de mener vi bør gå for å få en bærekraftig utvikling av byer og tettsteder landet rundt. Selv om det er mye fokus på by i meldingen og distriktene først og fremst framheves gjennom kyststrøkene og Nord-Norge, setter den et visst fokus på nødvendigheten av å se landet i sammenheng og peker på at ressursene finnes over hele landet (ibid.). I meldingen heter det blant annet at “alle i Noreg skal ha likeverdige levekår same kvar dei bur”, og at “politikken skal leggje til rette for ei

utvikling der vi tek vare på ressursane for framtidige generasjonar, og det skal vere eit mål å ha små skilnader mellom regionane i Noreg” (ibid., s. 6). I tillegg har vi internasjonale konvensjoner som *Den europeiske landskapskonvensjonen*, ratifisert av Norge i 2001, som understreker ansvaret vi har for ivaretagelse av landskapene vi lever i - landskap som strekker seg fra bygd til by (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2009).

Distriktenes fortrinn er i større grad enn i urbane strøk rotfestet i omgivelsene: i høye fjell, dype daler, åpne vidder og tette skoger. Det er ikke tilfeldig at Norge er et populært feriemål for turister på jakt etter de store naturopplevelsene. Men kan kvalitetene og ressursene i landskapet i større grad brukes til å øke attraktiviteten for bosetting, og ikke bare for besøk? Med jevne mellomrom dukker det opp eksempler på dette. Bygder og tettsteder i distriktene forsøker å løfte seg gjennom klare visjoner om blant annet innovasjon, økologi og bærekraft, lokalt samarbeid og stedegenhet, og presenterer med dette en alternativ tilnærming til livet på bygda. I tillegg har etableringen av regionale parker rundt om i landet satt fokus på samordning og utvikling av næringsliv, turisme og bosetting i distriktene gjennom en forankring i lokal og regional natur og kultur. Men må vi danne parker eller økolandsbyer for å ivareta bygdene våre?

Planlegging for bevisstgjøring

I tillegg til nysgjerrigheten på hva planlegging i distriktene kan bety for landskapsarkitekter i dag, har ønsket om å koble bygdeutvikling opp mot globale miljøutfordringer dannet noe av motivasjonen for denne oppgaven. Ødeleggelse av naturlige habitater gjennom utbygging av veier og industrianlegg og gjengroing av kulturlandskap er eksempler på trusler som blir spesielt synlige utenfor byene. Mangfoldet av natur og kultur i distriktene utgjør en uutnyttet ressurs hva angår bevisstgjøring om alt som må tas hensyn til i en bærekraftig utvikling, en utvikling Norge som FN-land skal legge til grunn på alle samfunnsområder.

Erik Damman (2016) skrev at “noe av det viktigste vi kan gjøre, hvis vi mener noe med vårt ønske om en bedre verden, er å gi våre barn et riktigere verdisyn enn vi selv har hatt” (s. 165). Så hvordan gir vi barna en bevissthet rundt verdiene som ligger i landet vårt, i bygdene, byene, skogene og viddene? En inngang til dette er stedsbasert læring. Gjennom stedsbasert læring blir skolen utgangspunkt for kunnskap om verdiskaping på stedets og landskapets premisser, og tilhørighet til hjemsted, omgivelser og mennesker bygges fra tidlig alder. For at distriktene skal overleve er det nødvendig at mennesker ønsker å bo der og at barn som vokser opp på bygda ser en framtid der. Samtidig må man ha en bærekraftig tilnærming til utviklingen i distriktene. Kan skolen, gjennom stedsbasert læring, spille en større rolle i fremtidens bærekraftige og attraktive bygder? Og hvordan tilrettelegger man for dette i landskapet?

Formålet med oppgaven er å utforske hvordan framtidens bærekraftige bygder kan benytte seg av særpreg i landskapet for å øke attraktiviteten for tilflytting samtidig som kultur- og naturressurser ivaretas, og å vise hvordan dette kan se ut i praksis gjennom et mulighetsstudie for stedsbasert læring.

Valg av caseområde: Finnskogen

Gjennom mulighetsstudiet ønsker jeg å utforske hvordan bygdesamfunn i et landskapsområde preget av fraflytting kan skape en bærekraftig utvikling for fremtiden ved aktivt å ta i bruk og skape bevissthet rundt stedegne natur- og kulturressurser. Jeg har valgt å ta utgangspunkt i Finnskogen, et stort, spredt befolket skogsområde øst i Hedmark fylke der en betydelig del ligger på svensk side.

Navnet Finnskogen kommer av finneinnvandringen som foregikk i området fra slutten av 1500-tallet, der finske skogsbønder bosatte seg i skogene på begge sider av grensen. Kulturminner i form av finnebosetninger ligger spredt over hele området. Skogfinner er i dag anerkjent som en av Norges fem nasjonale minoriteter, og den skogfinske kulturen representerer således et viktig kapittel i Norges

kulturarv. For tiden pågår det også en diskusjon om hvorvidt Finnskogen kan få en plass på UNESCOs verdensarvliste med bakgrunn i denne kulturarven. I tillegg til kulturarven representerer Finnskogen viktige naturressurser som blir synliggjort og utnyttet gjennom utbredt skogbruk og til rekreasjonsformål.

I dag sliter flere av skogskommunene med fraflytting og en stadig eldre befolkning. Mange bygninger og gårdsbruk står tomme hele eller store deler av året og blir i beste fall brukt som fritidsboliger. Fraflyttingsproblematikken åpner for spørsmålet om hvordan Finnskogen kan bruke sine stedegne kvaliteter i kultur og natur aktivt for å skape attraktive og bærekraftige lokalsamfunn. Selv om Finnskogen vanligvis sees som ett område uavhengig av landegrenser vil jeg av hensyn til oppgavens omfang ta utgangspunkt i området på norsk side.

Figur 1: Finnskogen ligger øst i landet i Hedmark fylke på norsk side, og Värmlands län på svensk side.

1.2 PROBLEMSTILLING

Problemstilling

Basert på introduksjonen på de to foregående sidene har jeg formulert en hovedproblemstilling som søker å fange essensen i oppgaven:

Hvordan kan man styrke attraktivitet og bolyst i frashyttingstruede bygder gjennom en bærekraftig utvikling basert på stedegen kultur og natur?

I tillegg har jeg utarbeidet to underproblemstillinger som skal bidra til å besvare hovedproblemstillingen, der den siste retter seg direkte mot caseområdet:

På hvilken måte kan stedsbasert læring bidra til attraktive og bærekraftige lokalsamfunn?

På hvilken måte kan Aurlandsmodellen for stedsbasert læring overføres til skogslandskapet på Finnskogen?

1.3 SENTRALE BEGREPER

Nedenfor følger en oversikt over sentrale begreper i oppgaven, sortert alfabetisk. Flere av dem vil bli forklart mer gjennomgående.

Bærekraftig utvikling

Defineres som ”utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov” (Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, 1987 s. 42). Bærekraftig utvikling består av tre dimensjoner: sosial, miljømessig og økonomisk bærekraft.

Bred verdiskaping

Bred verdiskaping består av samspillet mellom sosial, kulturell, økonomisk og miljømessig verdiskaping. Begrepet brukes i oppgaven i forbindelse med en strategi for å fremme bærekraftig stedsutvikling gjennom bruk og vern av natur- og kulturarv (Telemarksforskning, u.å)

Bygd

Et mindre tettsted uten bymessig bebyggelse. *Bygde-Norge* tilsvarer distriktene.

Distrikt

Brukes i oppgaven som generell betegnelse på rurale eller ikke-urbane deler av landet.

Landskap

I denne oppgaven forstås landskap etter den europeiske landskapskonvensjonens definisjon. Den lyder som følger: ”Landskap” betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer.” (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2009).

Sentralisering

Tendens der flere bor og arbeider i byen og byområder, og færre bor og arbeider på bygda og i spredtbygde strøk (Langørgen, 2007).

Sted

Sted er det som oppstår i synergien mellom natur, kultur og funksjoner i et område, og gis mening etter våre opplevelser og holdninger til dette området (Relph, 1976).

Stedsbasert læring

Metode for å aktivt ta i bruk landskap, natur, kultur og samfunn på et sted og integrere dette i en stedsbasert læreplan (Barane et al., 2015, s. 31-33).

Stedsutvikling

Utforming og tilrettelegging i byer, tettsteder og bygder, med formål om å øke attraktiviteten for bosetting og næringsutvikling. *Bygdeutvikling* brukes om det samme i oppgaven.

1.4 METODE

For å svare på problemstillingen har jeg funnet fram til relevant teori og litteratur og laget et mulighetsstudie, representert ved del 2, 3 og 4 i oppgaven. I del 5 diskuterer jeg funnene opp mot hverandre.

Kunnskapsgrunnlaget

Del 2 utgjør det generelle kunnskapsgrunnlaget, herunder teoretiske perspektiver knyttet til sted og landskap, relevant litteratur knyttet til distriktsutvikling og bærekraftig stedsutvikling samt eksempelstudier. Dette oppsummeres i hva som kan være viktige faktorer for å oppnå bærekraftig og attraktiv bygdeutvikling med utgangspunkt i stedeigne ressurser. Del 3 utgjør et spisset kunnskapsgrunnlag knyttet til stedsbasert læring, en mulig strategi for bærekraftig bygdeutvikling. Her tar jeg for meg temaet med bakgrunn i en eksisterende norsk modell for stedsbasert læring, Aurlandsmodellen.

Mulighetsstudiet

Del 4 utgjør mulighetsstudiet, der jeg viser hvordan man kan benytte kunnskapen fra de foregående delene i praksis. Første del av mulighetsstudiet er en introduksjon til Finnskogen som helhet med geografisk avgrensning og generell bakgrunnsfakta. Deretter følger en overordnet landskapsanalyse av området. På bakgrunn av dette samt grunnlaget fra de foregående kapitlene oppsummeres fokusområder for stedsbasert læring på Finnskogen. Tiltak som viser hvordan dette kan se ut i praksis vises i en utvalgt bygd. På forhånd var jeg ganske sikker på hvilken bygd som kom til å bli aktuell, men gjorde en vurdering av dette igjen etter gjennomført landskapsanalyse. Valget falt imidlertid på den samme bygda, Svullrya i Grue kommune.

Spørreundersøkelsen

For å få et inntrykk av hva beboere på Finnskogen oppfatter som kvaliteter med landskapet, samt muligheter og utfordringer i regionen, ble det i forbindelse med mulighetsstudiet laget en spørreundersøkelse. Spørreundersøkelsen ble delt på Facebook-sidene til Finnskogen natur- og

kulturpark og Grue kommune, og også delt videre av privatpersoner. Den lå ute nøyaktig én uke, og 161 personer svarte. Beboere i Kongsvinger kommune sto for hele 64% av svarene, mens Grue sto for 24%. Resten fordelte seg på de øvrige kommunene, bortsett fra Elverum som ikke hadde noen respondenter.

Overvekten av Kongsvinger-respondenter henger nok sammen med at lenken til spørreundersøkelsen kunne deles videre privat, og har antagelig havnet i en nabolagsgruppe eller lignende på Facebook. I landskapsanalysen har jeg hatt dette i bakhodet, men det er godt mulig svarene ville sett noe annerledes ut hvis respondentene hadde vært jevnere fordelt utover kommunene. Spørreundersøkelsen er likevel blitt et verdifullt bidrag i landskapsanalysen. Respondentene hadde også mulighet til å legge til ekstra svaralternativer på noen av spørsmålene og eventuelle kommentarer på slutten, noe som ga mer presisjon til svarene. Undersøkelsen ligger vedlagt oppgaven, men bare et representativt utvalg av kommentarene er med.

Intervjuer

Det ble gjennomført tre dybdeintervjuer i forbindelse med oppgaven. Disse var med informanter fra Grue kommune, PAN Tretoppfytter og Norsk Skogfinsk museum. Gjennom intervjuet med Grue kommune fikk jeg innblikk i det pågående stedsutviklingsprosjektet på Svullrya, samt kommunens tanker og planer om utvikling på Finnskogen. Intervjuet med Christine Mowinckel i PAN Tretoppfytter ga interessante perspektiver om hva som skal til for å satse på innovative ideer i et område preget av tradisjonelle næringer, og hvordan Finnskoglandskapet kan inspirere til både konsept og arkitektur. Mowinckel er i tillegg innflytter, og delte sine tanker om muligheter og utfordringer i området. Dag Raaberg i Norsk skogfinsk museum bidro med verdifull kunnskap om den skogfinske kulturarven, i tillegg til sine egne perspektiver som beboer på Svullrya.

Jeg benyttet meg av semi-strukturerte intervjuer der jeg hadde en viss idé om hvilke tema jeg ville snakke med informantene om, men tilpasset spørsmålene etter samtalen. En svakhet ved intervjuene er at de ble gjennomført relativt tidlig i prosessen, før jeg hadde spisset problemstillingen til å omhandle stedsbasert læring. Dermed bar noen av spørsmålene i ettertid preg av å være for generelle eller irrelevante. Intervju-malen som ble benyttet ligger vedlagt oppgaven, men fungerte først og fremst som holdepunkt og ble ikke fulgt slavisk.

Feltturer til Finnskogen

Jeg tok totalt tre turer til Finnskogen. Den første fant sted i februar og var i forbindelse med et seminar i regi av Finnskogen natur- og kulturpark, med tittel «Kan Finnskogen bli ett UNESCO verdensarv?». Seminaret samlet aktører fra både Norge og Sverige og ga et bredt innsyn i mange problemstillinger knyttet til kulturarven, både i form av foredrag og samtaler med forskjellige aktører. Den andre turen gikk over tre dager i mars, og dybdeintervjuene ble gjennomført i løpet av denne turen. Under disse dagene kjørte jeg på kryss og tvers gjennom Finnskogen for å ta bilder og samle data til landskapsanalysen.

Fordi de to foregående turene bar preg av mye snø og utfordrende kjøreforhold ble det nødvendig med en siste tur. Denne fant sted i slutten av april. Da var landskapet totalforandret - snø var erstattet av hvitveis - og dette førte til nye perspektiver på både omgivelser og stemningen i skogen.

Oppgavens oppbygging

del 2 || kunnskapsgrunnlag

Teoretiske perspektiver på sted og landskap.
Om distriktenes framtid og bærekraftig bygdeutvikling.

2.1 OM STED OG LANDSKAP

Sentralt i planlegging og stedsutvikling står begreper som sted og landskap og det er derfor på sin plass å definere disse. På sett og vis står begrepene for det samme - men kan representere ulike dimensjoner av dette.

Landskapet

Landskapsforståelsen slik vi kjenner den i dag strekker seg langt utover våre fysiske omgivelser. Cary Swanwick (2002) peker på hvordan landskapet består av samspillet mellom naturlige og kulturelle faktorer, og deretter hvordan vi oppfatter det: "People's perceptions turn land into the concept of landscape" (s. 2). Swanwick understreker at dette ikke kun gjelder hvordan vi ser landskapet, men også hvordan vi opplever det gjennom lyder, lukter, følelser og minner. Den komplekse forståelsen av landskap virker også inn på hvordan vi verdsetter det. Det er ikke bare vakre omgivelser - det er habitat for dyr og planter, det er en historisk tidslinje over menneskelig aktivitet og det er en sosial arena (ibid. s. 3). Landskap er identitetsskapende og en arena for livskvalitet og inspirasjon. Swanwick trekker også fram de økonomiske verdiene i landskapet, og hvordan landskap ofte spiller en sentral rolle for å fremme turisme. Dette kan vi kjenne igjen fra de siste årenes målrettede markedsføring av norsk natur ut i verden.

Gjennom *Den europeiske landskapskonvensjonen*, som Norge godkjente i 2001 og dermed har forpliktet seg til å følge opp etter at konvensjonen trådte i kraft i 2004, har landskapsbegrepet fått feste i samfunnsutviklingen. Med landskapskonvensjonen følger det en rekke forpliktelser for medlemslandene. Kort oppsummert vil konvensjonen sette fokus på alle typer landskap - fra de storslåtte til de hverdagslige - og fremme vern, forvaltning og planlegging av disse landskapene (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2014). I konvensjonstekstens artikkel 5, bokstav a, heter det at partene er forpliktet til "å erkjenne i egen lovgivning at landskapet er et vesentlig element i folks omgivelser, et uttrykk for mangfoldet

i deres felles kultur- og naturarv samt et fundament for deres identitet" (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2009). Gjennom landskapskonvensjonen får landskapet altså en svært viktig rolle, både i erkjennelsen av dets betydning for folk, og for alle som planlegger eller forvalter landskap.

Vinterlandskap på Finnskogen.

Landskap, slik det framgår av definisjonen i den europeiske landskapskonvensjonen "...betyr et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer" (ibid.). Denne definisjonen setter mennesket som premiss for landskapsbegrepet: et område vi oppfatter kan i seg selv være "urørt", men vår deltagelse i det gjør området til nettopp landskap. I tillegg gjør bruken av ordet "folk" framfor "eksperter" landskap til et inkluderende fenomen som *alle* har rett til å definere og tillegge verdi, ikke bare representanter for enkelte fagområder (Clemetsen & Krogh, 2010, s. 53). På denne måten spiller landskapskonvensjonen en viktig rolle i tilgjengeliggjøringen av landskapet. Våre personlige erfaringer og preferanser former landskapet, og derfor vil det samme området utgjøre forskjellige typer landskap avhengig av hvem som oppfatter det.

Som planlegger som har til hensikt å analysere et landskap på generelt grunnlag blir det derfor viktig å finne fellesnevnerne i dette landskapet, *både* i det fysiske miljøet og folks relasjon til det. I metoden for landskapsressursanalyse utarbeidet av Aurland Naturverkstad og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet blir *stadkjensle*, fritt oversatt fra det engelske begrepet *sense of place*, presentert som en innfallsvinkel til nettopp å kartlegge folks relasjon til landskapet (Clemetsen & Krogh, 2010, s. 59). Her defineres stadkjensle som brukeres opplevelse av et avgrenset område og hvordan ulike former for bruk skaper ulike verdier, oppfatninger og opplevelser, som igjen skaper ulike former for stadkjensle. Stadkjensle, kombinert med analyser av de fysiske aspektene ved landskapet, danner dermed et helhetlig bilde av landskapet som kan bidra til vern, forvaltning og utvikling i tråd med landskapskonvensjonen.

Stedet

"Places are fusions of human and natural order and are the significant centres of our immediate experiences of the world" (Relph, 1976, s. 141).

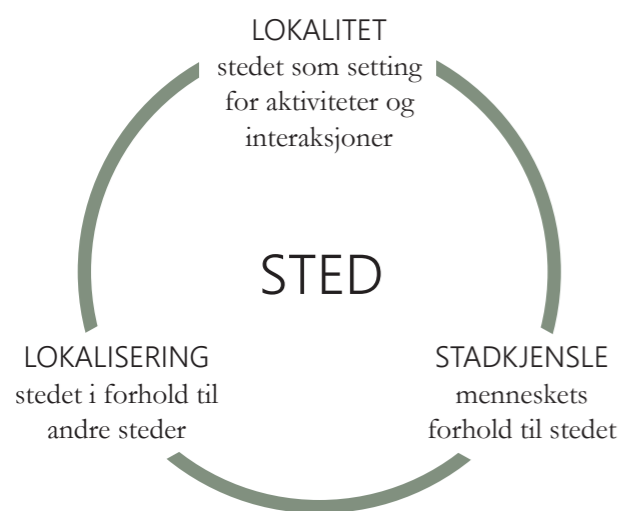
Definisjonen i det ovenstående sitatet kan minne om landskapskonvensjonens definisjon av landskap, men "significant centres" representerer umiddelbart noe mer konkret enn "område", som settes som rammen for landskap. Sitatet er hentet fra boka *Place and placelessness* fra 1976, der geografen Edward Relph tar for seg stedsbegrepet som en reaksjon på det han mener er et mekanisk og abstrakt syn på våre omgivelser, en forenkling av det komplekse som ligger i stedet og menneskers forhold til det. Dette understreker han ved å dele geografipraksisen i to deler: den som legger diversiteten i stedene til grunn, *a geography of places*, og den som ignorerer denne diversiteten, *a placeless geography* (ibid. s. 141). Relph er en utpreget tilhenger av førstnevnte praksis, men mener samfunnsutviklingen i alt for stor grad bærer preg av sistnevnte.

Stedet, slik Relph ser det, er formet av både natur og kultur, aktiviteter og funksjoner, og det er gitt mening gjennom våre erfaringer og opplevelser. Som en motsetning til *place*, altså sted, presenterer Relph fenomenet *placelessness*, som kan oversettes til stedsløshet. Stedsløshet oppstår der særpreg og diversitet blir erstattet med massekultur og uniforme og standardiserte oppfattelser av hva sted er eller kan være. De naturgitte og menneskelige faktorene som skiller et sted fra et annet blir ikke vektlagt eller tatt hensyn til (ibid. s. 117-119).

Geograf John Agnew (1987) deler stedsbegrepet opp i tre hovedelementer: *locale*, *location* og *sense of place* (s. 28). *Locale*, eller lokalitet, representerer sted som en setting for aktivitetene og de sosiale interaksjonene som utspiller seg. Dette er igjen knyttet til sted som en geografisk lokalisering, *location*. Lokalisering handler ikke bare om et fysisk punkt på et kart, men også om stedet i forhold til andre steder. Her

kan vi trekke inn betydningen av det regionale perspektivet. Byplanlegger og arkitekt Erik Lorange (1977) understreket behovet for en regional tenkning i planleggingen, der regionens helhetlige særpreg må tas i betraktning. Lorange så på regionen som ”hjemstavn for mennesker” (s. 9), og dens særpreg er bygget opp rundt de naturgitte forutsetningene, menneskers aktiviteter og virksomhet og av tidens påvirkning. Et mål for planleggingen bør være å ta hensyn til de regionale særpregene, og etterstrebe en balanse både mellom regionene og innad i regionen. På denne måten ivaretar man ressursene der de finnes (ibid. s. 108-109). Stedets lokalisering er dermed et uttrykk for stedets betydning i en regional sammenheng.

Til sist i Agnews inndeling representerer *sense of place* det subjektive forholdet mellom menneske og sted. *Sense of place* er som nevnt oversatt til *stadkjensle* som et ledd i metode for landskapsanalyse, og denne oversettelsen kan brukes også i denne sammenhengen. Agnew understreker nødvendigheten av å se de tre elementene i sammenheng for å forstå hva som utgjør et sted (ibid. s. 28).

Figur 2: Tre hovedelementer i stedsbegrepet.

Nyere perspektiver viser at Relph og Agnew stadig er relevante. I artikkelsamlingen *Med sans for sted* fastslår Berg og Dale (2015) at teoretiske perspektiver om sted fra et geografisk synspunkt i dag i stor grad handler om en relasjonell framfor en territoriell eller absolutt stedsforståelse. Et sted forstås ikke kun som et fysisk "satt" område med definerte grenser, men som en åpen arena som er i stadig endring, formet av interaksjoner mellom mennesker og omgivelser. Ved å forstå stedet som en dynamisk arena åpner man et mulighetsrom som er langt større enn det hadde vært om stedet ble forstått som statisk. Det er ikke bare de fysiske grensene som definerer stedet, det er langt mer som spiller inn. I samme bok diskuterer Nyseth og Pløger (2015) aspekter ved ikke-representativ teori, det vil si teorier som ikke bare ser stedet som representasjoner eller fysiske "bilder" av stedet. Særlig snakker de om stedet som *tillblivelse*, at det stadig er i forandring og blir til. Dette handler ikke kun om erkjennelsen av stedet som noe dynamisk, men også om å forstå hva som skaper sted. Stedet er ikke noe statisk, det *er, var, og blir* - samtidig. Samtidig er det en sammenstilling av materielle og immaterielle krefter. For planleggere handler dette kanskje mest om å se potensialet i et sted, og erkjennelsen av at mulighetene som ligger der både er åpenbare og mer subtile (ibid.).

Alt i alt er stedet et komplekst fenomen, satt sammen av fysisk miljø og menneskers relasjon til og bruk av det. Stedet er også stadig i endring gjennom interaksjoner mellom ulike krefter. Selv om landskapsarkitektens kompetanse langt på vei handler om nettopp det fysiske miljøet gjennom analysen, planleggingen og utformingen av et sted, minner den relasjonelle tilnærmingen oss på hvem vi planlegger for og dermed hvilke hensyn som må vurderes i planlegging. De faktorene vi analyserer og løsningene vi velger må kobles opp mot de som har, har hatt eller kommer til å ha en relasjon til stedet. I tillegg må vi se stedet i sammenheng med stedene rundt. Hva kjennetegner regionen stedet er en del av, og hvilken rolle spiller stedet i denne? Hvis vi erkjenner at sted består av tre hovedelementer

- lokalitet, lokalisering og stadkjensle - og at disse varierer både i tid og rom, har vi gode forutsetninger for å planlegge og utvikle meningsfulle steder for mennesker. Alternativet er en "stedsløs" praksis der vi tar for gitt at det som fungerer ett sted vil fungere på samme måte et annet sted, eller at det som fungerte for tjue år siden vil fungere i dag.

Stedsidentitet

Hva er stedsidentitet? Det noe ulne begrepet dukker til stadighet opp i diskusjoner om sted, men er vanskelig å definere helt konkret og tillegges derfor ofte varierende betydning.

Relph (1976) satte fokus på dobbeltheten i begrepet, der *identity of a place* beskriver stedets identitet eller egenart og *identity with place* representerer den tilknytningen en person eller gruppe har til stedet (s. 45). I følge Relph er stedets identitet, *identity of a place*, bygd opp av det fysiske miljøet, funksjonene eller aktivitetene som foregår der og meningen eller betydningen vi legger i dette (s. 47). De to første komponentene kan være relativt enkle å fange, mens den tredje er mer kompleks og vanskelig å få tak på fordi den endrer seg ikke bare fra person til person, men også i takt med personen. Den tredje komponenten er imidlertid helt avgjørende - et sted er ikke et sted før det er gitt mening. Måten de tre komponentene relaterer til hverandre fanger stedets identitet, og hver komponent kan igjen deles opp i nye. Det fysiske miljøet kan være naturlig eller konstruert, aktiviteter kan være oppbyggende eller destruktive, sosiale eller individuelle, og stedets identitet formes gjennom betydningen disse komponentene blir gitt (ibid. s. 48-49).

Når Relph snakker om *identity with place*, altså folks tilknytning til stedet, skiller han mellom *insideness* og *outsideness*. Å være på innsiden av et sted betyr at man tilhører det og identifiserer seg med det, og jo sterkere disse følelsene er jo sterkere er stedsidentiteten - altså tilknytningen til stedet (ibid. s. 49). Det er mange grader av *insideness*, fra den helt grunnleggende og eksistensielle tilknytningen

til et sted - der du har røttene dine -, til den sosiale og kulturelle graden av tilknytning. *Outsideness* er igjen mangel på tilknytning. Relph understreker at det er flytende overganger både mellom det å være på utsiden og det å være på innsiden, og mellom gradene av dette igjen (s. 50). Overført til Agnews inndeling av tre elementer i stedsbegrepet kan vi si at summen av *lokalitet*, *lokalisering* og *stadkjensle* utgjør stedets identitet eller særpreg. Tilknytningen til stedet kommer til syne i *stadkjensle*, så å kartlegge denne vil være et steg på veien for å forstå et steds identitet.

Det er begrenset hvor mye betydning stedsidentitet er vektlagt i offentlige dokumenter om stedsutvikling og planlegging, men det finnes likevel noen eksempler der dette trekkes fram - om enn noe subtile. I NOU 19 fra 2004, *Livskraftige distrikter og regioner*, trekkes samfunnets økte fokus på individualitet fram som noe som gjør et steds særpreg viktigere og viktigere, og at dette særpreg kan og bør gi grobunn for nye utviklingsmuligheter (s. 68). På regjeringens egen portal for stedsutvikling heter det blant annet at "den lokale natur- og kulturarven bør brukes som en ressurs i utviklingen av stedet, og som grunnlag for verdiskaping og næringsutvikling" (Regjeringen, 2018). Disse formuleringene kan inkludere både de fysiske og immaterielle aspektene ved stedets identitet, men er ikke videre forklart. Høyere krav til medvirkning i plan- og stedsutviklingsprosesser kan tyde på at menneskers forhold til steder i stadig større grad blir anerkjent som noe elementært - det er imidlertid begrenset hvor mye dette blir vektlagt i praksis.

Berg og Dale (2013) slår fast at den relasjonelle stedsforståelsen legger til grunn at identitet hele tiden utvikles i et dynamisk samspill mellom folk og mellom folk og omgivelser (s. 25). Identiteten til et sted og folks tilknytning til stedet er med andre ord like dynamisk og "i tillblivelse" som stedet i seg selv, derfor er det vanskelig å snakke om én stedsidentitet. Dette kan være noe av grunnen til at stedsidentitet heller er gjenstand for teoretiske diskusjoner enn et reelt hensyn i planleggingen.

Et dagsaktuelt eksempel på dette er regionreformen. Sammenslåinger av 19 fylker til 11 regioner og påfølgende nye, administrative grenser har satt sinnene i kok hos deler av befolkningen og skapt stor debatt. I folkeavstemningen i Finnmark stemte 87 prosent nei til sammenslåing med Troms, men dette endret ikke Stortingets endelige vedtak. I tidsskriftet Plan fra april 2019 skrev politiker Helga Pedersen i Tana Arbeiderparti om sammenslåingen i lys av identitetsspørsmålet. Her peker hun på hvordan følelser knyttet til identitet bør være et element i planleggingspolitikken, nettopp fordi folk engasjerer seg i det de føler tilknytning til. Finnmarks historie, særlig med tanke på det samiske folkets kamp for frihet og rettigheter, er en viktig del av både lokal og regional identitet i fylket - og kanskje er det denne identiteten finnmarkingene opplever som truet ved en tvangssammenslåing (Pedersen, 2019). Lorange forespeilet dette i 1977 - han pekte på at demokratiske hensyn i planlegging nok best blir ivarettatt i mindre fylker, fordi de store fylkene omfatter såpass mange regionale hensyn og særinteresser (s. 103). Å ta hensyn til den regionale identiteten både i politikken og planleggingen er et steg på veien til å også ta de enkelte *steders* identitet på alvor - disse er uløselig knyttet til hverandre.

Sted og landskap

Sted og landskap representerer på mange måter det samme. Mennesket er gjennom tidene blitt en sentral faktor i begge begrepsforståelsene, og den individuelle oppfatningen, bruken og relasjonen er avgjørende for stedets eller landskapets identitet. Et sted eller landskap som ikke har blitt sett og gitt mening av mennesket er bare et område. Er det likevel mulig å peke på et slags skille? Stedet er kanskje en mer handlingsorientert arena, et sentrum for menneskelig aktivitet og relasjonsbygging. Steder skapes kontinuerlig, og stedsidentiteten er derfor vanskelig å definere helt konkret. Landskapsbegrepet på sin side blir oftere brukt i en bredere kontekst, om det overordnede mønsteret som kjennetegner et område - kulturlandskap, bylandskap eller fjordlandskap. I dette landskapet ligger stedene og utgjør kjerneområdene - *the significant centres* - for vårt daglige liv.

Det er imidlertid viktig å understreke at det er meningsløst å trekke en klar grense mellom stedet og landskapet, da overgangene er flytende og avhengig av kontekst. En bygd kan betegnes både som en del av et bygdelandskap og et sted. I begge tilfeller spiller både det fysiske miljøet og folks tilknytning, bruk og oppfatning av det inn. En forskjell er kanskje at landskap på nasjonalt nivå er ivarettatt gjennom landskapskonvensjonen. Da stedet uansett er en uunngåelig del av landskapet, bør ikke dette fungere som et argument for å neglisjere *stedet* som fenomen. Både sted og landskap er arenaer som spiller en rolle i folks liv, og denne rollen er dynamisk og sammensatt.

I mulighetsstudiet senere i oppgaven vil jeg forsøke å fange både det regionale perspektivet - det store landskapet - og det lokale perspektivet - stedet.

2.2 STATUS I DISTRIKTENE

Sentralisering og bygdedød

Den største trenden i flyttemønster både historisk og per dags dato er sentralisering. Byene lokker med arbeidsplasser, utdanningsinstitusjoner, varierte boformer, samt et rikt kultur- og servicetilbud. Kommunene med størst vekst er hovedsakelig sentrert rundt de store byene, mens innlands- og distriktskommunene sliter med både fraflytting og lav fødselsrate (SSB, 2018a). Samtidig som byene vokser synker befolkningstallene i de mindre tettstedene og bygdene over hele landet, og viktige institusjoner og servicetilbud legges ned eller flyttes til større tettsteder. Effektivisering i jordbruk og skogbruk, næringer som lenge var bærebjelkene i distriktene, fører til nedleggelse av arbeidsplasser. De unge flytter fra bygda for studier og jobb, og etterlater seg en stadig større andel eldre i distriktene.

Selv om sentralisering ofte omtales i negative ordelag, er ikke situasjonen fullt så svart-hvitt. Sentralisering er i mange tilfeller et resultat av økt valgfrihet, og er basert på våre individuelle valg - hvor vi vil bo, jobbe og leve livene våre (Langørgen, 2007). Ingen kan tvinge noen til å bli boende på bygda mot sin vilje. Langørgen (2007) trekker fram det faktum at særlig unge mennesker rett og slett foretrekker livet i byen framfor livet på bygda som en årsak til sentralisering. En bivirkning av dette, påpeker han, er at sentraliseringen får en selvforsterkende effekt, for eksempel ved at arbeidsmarked og ulike servicetilbud blir dårligere og sosiale miljøer svekkes. Dette vil i sin tur gjøre det mindre attraktivt å bo på bygda - selv om man skulle ønske det.

For å motvirke sentralisering har det i Norge blitt ført en aktiv distriktspolitikk som blant annet går ut på næringsstøtte til fiskeri og landbruk, økt satsing på infrastruktur som veibygging og høyere statlig støtte til distriktskommunene. Når dette ikke har ført fram kan det enten bety at denne politikken ikke virker, eller at kreftene bak sentraliseringen er for sterke (Langørgen, 2007).

Lokalt tilflyttingsarbeid

Som et resultat av fraflytting og tilsynelatende feilslått distriktspolitikk har mange kommuner og regioner igangsatt arbeid med å tiltrekke seg folk til nettopp sine bygder og tettsteder i form av tiltak som tilflyttingskampanjer. I en studie om lokalt tilflyttingsarbeid i norske distriktskommuner tok Gro Marit Grimsrud og Marit Aure (2013) for seg en rekke prosjekter og forsøkte å kartlegge hvilket fokus som dominerte samt hvorvidt slike prosjekter er vellykkede eller ei. Forfatterne fant ut at det meste av tilflyttingsarbeidet handlet om identitet og omdømme, men der de ulike prosjektene forsøkte å formidle sitt særpreg eller egenart til potensielle tilflyttere viste det seg at dette særpreg ofte var det samme - nemlig lovnader om det gode liv på landet og rural idyll (s. 182). Dette kommer tydelig fram i en av spørreundersøkelsene tilknyttet studien, der kommunene skulle svare på de viktigste faktorene for å tiltrekke seg tilflyttere. Her var godt oppvekstmiljø, vakker natur og friluftsliv de svarene som hyppigst gikk igjen, gjerne i kombinasjon (s. 152).

Når tilflyttingsprosjektene ønsker å selge et bilde av den landlige idyllen og vakre naturen til potensielle tilflyttere er ikke dette uten videre en suksessoppskrift. Studien konkluderte med at effekten av lokalt tilflyttingsarbeid sannsynligvis ikke er spesielt stor (s. 194). Forestillingen om Bygde-Norge som småsamfunn med hvilepuls, omgitt av vakker natur er utbredt hos mange, men har likevel ikke motvirket sentraliseringen og økt flyttestrømmen til distriktene.

Hva er bygda?

Arkitekt og planlegger Røyne Kyllingstad (2013) er mangeårig forkjemper for at bygda, eller retttere sagt alt som ligger mellom byene, skal bli tatt på alvor i planleggingen - også byplanleggingen. Han peker på hvordan byens omgivelser er en forutsetning for at byene skal være gode å leve i, og at både materialer, vann, mat og ren luft er et produkt av naturgrunnlaget og næringene i distriktene (ibid.). I tillegg er Bygde-Norge, slik Kyllingstad ser det, langt

mer mangfoldig enn landbruk og rekreasjonsområder (1988, s. 28). Det spredte bosettingsmønsteret utgjør hele grunnlaget for norsk kultur - både i fysisk og sosial form, og det bør derfor være i alles interesse å opprettholde levende bygder (ibid. s. 137-140).

Kyllingstad problematiserer det faktum at bygdenæringene ofte blir fremstilt som ensbetydende med primærnæringene jordbruk, skogbruk og fiske, når næringslivet i realiteten karakteriseres av yrkeskombinasjoner, (s. 23). Dette har lange historiske røtter, der såkalt "mangesysleri" sikret inntektsgrunnlaget for folk på bygda (Myhre, 2015). Bøndene drev med fiske, sagbruk eller håndverk av ulike slag i tillegg til jordbruket, de var også lærere eller drev med handel (ibid). I dag, i takt med en stadig effektivisering i jord- og skogbruk og påfølgende reduksjon i antall årsverk i disse næringene, blir mangesysleriet kanskje enda viktigere for en økonomisk bærekraftig tilværelse på bygda. Framveksten av naturbasert reiseliv er et eksempel på en næring som kan virke supplerende på de tradisjonelle næringene i distriktet - gårdbrukere kan for eksempel leie ut tomme låver og fjøs til overnatting og skogbrukere kan tilby guidede turer i landskapet eller selge håndverksprodukter basert på lokale ressurser.

For mennesker som liker å ha mange baller i luften og som ikke vil bygge identiteten sin på kun ett yrkesvalg, kan kanskje mangesysleriet virke som en positiv faktor for å bosette seg i et bygdesamfunn. Uansett bør nok ikke distriktene bli markedsført som en flukt fra bylivet, et illusjonistisk pusterom i vakre omgivelser. De representerer samfunn som på linje med de store byene er avhengig av en helhetlig og framtidsrettet planlegging for at folk skal bo der og for at kvalitetene og ressursene i vårt langstrakte land skal kunne ivaretas og videreutvikles. Blir dette tatt på alvor er det ingen grunn til at ikke *det gode liv på landet* blir nettopp det.

Jordbrukslandskap på Finnskeogen. Selve symbolet på bygda?

2.3 BYGDEUTVIKLING FOR FRAMTIDEN

Bærekraftig utvikling

Begrepet "bærekraftig utvikling" har de siste årene fått fotfeste i nær sagt alle samfunnsarenaer, og ligger som et overordnet premiss for all utvikling. Det ble først kjent gjennom rapporten *Vår felles framtid* fra 1987 utgitt av den FN-nedsatte Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, også kjent som Brundtland-kommisjonen. Her defineres "bærekraftig utvikling" som "utvikling som imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov" (Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, 1987 s. 42). Bærekraftig utvikling består av tre dimensjoner, der balansen mellom disse sier noe om bærekraftsevnen. De tre dimensjonene er miljø og klima, økonomi og sosiale forhold, herunder også kulturelle forhold (FN, 2019a).

Figur 3: De tre dimensjonene i bærekraftig utvikling.

I 2015 ble de daværende tusenårsmålene erstattet av FN's bærekraftsmål, som består av 17 mål og 169 delmål (FN, 2019b). Disse målene defineres av FN som "...verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030" (ibid). Som på alle andre samfunnsområder er det et mål at også all stedsutvikling skal være bærekraftig (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2018), og følgelig gjelder dette også i distriktene. En bærekraftig stedsutvikling forutsetter en balanse mellom de

tre bærekraftsdimensjonene. Et bygdesamfunn er med andre ord ikke bærekraftig om det kun er miljøvennlig, har økonomisk vekst eller gode leveforhold - disse dimensjonene må ses i sammenheng.

FNs bærekraftsmål. Bilde: FN

Selv om en satsing på distriktene må ta hensyn til mange aspekter, kan vi peke på tre overordnede forhold i forbindelse med planlegging som må ses i sammenheng for en bærekraftig utvikling. For det første står verden overfor et skifte, eller en *omstilling*, der vi må finne nye løsninger i møtet med den globale klimakrisen. Her representerer distriktene en viktig ressurs. For det andre har vi ønsket om ivaretagelse og videreutvikling av kultur- og naturarven som kommer til syne i bærekraftsmål 11, *Bærekraftige byer og samsfunn*, i delmål 4: "Styrke innsatsen for å verne om og sikre verdens kultur- og naturarv" (FN, 2019b). Disse verdiene ligger spredt over hele landet. Sist, men ikke minst: det er ikke alle som ønsker å bo i by og tettbygde strøk. I Meld. St. 18, *Bærekraftige byer og sterke distrikt*, heter det at "alle i Norge skal ha likeverdige levekår same kvar dei bur" (s. 6). Hvordan ivaretar man bolyst og livskvalitet i distriktene?

Grønn omstilling - fysisk og mental

En grønn omstilling, kanskje bedre kjent som *det grønne skiftet*, handler om hvordan verdenssamfunnet må omstille seg slik at vekst og utvikling skjer innenfor naturens tålegrenser, og på denne måten være bedre rustet mot klima- og miljøutfordringer (Klima- og miljødepartementet, 2014). For Norge

betyr dette blant annet at vi i framtiden må basere verdiskapingen vår på fornybare ressurser framfor fossile. Disse ressursene er ikke vanskelige å finne - de ligger over hele landet: Kysten, vassdragene og skogene representerer alle muligheter innenfor grønn verdiskaping.

Bioøkonomi, produksjon av biomasse (eksempelvis trevirke, tang o.a.) til ulike produkter, er et felt i vekst og med stort potensiale (NIBIO, 2016). En satsing på disse ressursene er både gunstig i et klimaperspektiv og kan føre til flere arbeidsplasser i distriktene. I en artikkel om nettopp distriktene og det grønne skiftet peker imidlertid rural sosiolog Bjørn Egil Flø (2017) på visse utfordringer ved bioøkonomien. Det ligger i følge Flø nemlig ingen automatikk i at bioøkonomi, basert på ressurser i distriktene, faktisk vil komme noen andre enn store selskaper med hovedkontor i byene til gode. Flø understreker nødvendigheten av at bioøkonomien forankres lokalt, gjennom stedegne ressurser, historie og lokalbefolkningen med deres kunnskaper og ferdigheter. Slik mener han at man sikrer en bærekraftig bygdeutvikling som faktisk kommer lokalsamfunnet til gode.

Omstillingen kommer imidlertid ikke av konkrete tiltak i næring og industri alene - den krever også at vi endrer måten vi tenker på. Filosofer som Arne Næss og Sigmund Kvaløy var begge pådrivere for å se filosofien i et økologisk perspektiv, kalt *økofilosofi*. Kvaløy (1976) utpekte økologisk likevekt og menneskelig samarbeid som et sentralt mål for økofilosofien, der individuell vinning må nedprioriteres for å takle klimakrisen (s. 21). Mennesket må forstås ut fra et total-økologisk perspektiv som en integrert del av økosystemet, både det lokale og det globale - og alt imellom (ibid. s. 22). Næss (1976) understreket at vi vil vise mer omtanke med andre vesener etter hvert som vi blir klar over det samspillet vi har med dem (s. 278).

Psykolog Per Espen Stoknes skriver, i sin hovedoppgave fra 1994 om økopsykologi i lys av klimakrisen, også om nødvendigheten av å se mennesket som en del av naturen - et levende nettverk av relasjoner mellom indre og ytre miljø, ikke som en naturfremmed skapning. Dette kaller han et *økologisk Selv*, der subjektets identitet deles med naturen. Et økologisk Selv kan motivere til handling innenfra, framfor strenge pekefinger som forteller oss hva vi skal gjøre: "Jeg spytter på meg Selv når jeg bidrar til ødeleggelse av miljøet" (s. 91). Stoknes presiserer at begrepet om et økologisk Selv først og fremst er et psykologisk begrep, der vår måte å oppleve omgivelsene på kan virke motiverende til å gjøre miljøvennlige handlinger. Det er ikke en handlingsstrategi (ibid.).

Både økofilosofiske og økopsykologiske perspektiver peker på nødvendigheten av å sette mennesket inn i naturen i møtet med klimaendringene. Handlinger er et resultat av indre motivasjoner - vi skader ikke det vi bryr oss om og identifiserer oss med. Den umiddelbare nærheten til natur (i ikke-menneskelig forstand) i distriktene utgjør således også et mulighetsrom for opplysning og bevisstgjøring, ikke bare som fysiske ressurser for økonomisk verdiskaping. Filosof Trond Jakobsen (2005) utpeker her *læring* som et viktig middel, i denne forbindelse kalt *transformativ læring* (kap. 7). Hva vi lærer og hvordan vi lærer det spiller inn på vår forståelse av hvilke utfordringer og valg vi står overfor. Ideen om transformativ læring ligger i begrepet, vi må omstrukturere oss - *transformere oss* - for å forstå vår plass i den store sammenhengen og dermed motivere oss selv for en bærekraftig utvikling. Ved å la være å se økologien som et adskilt tema i utdanningen men la den prege all læring fra grunnskole til høyere utdanning, gir man den holistiske tankegangen et potensielt viktig utgangspunkt. Dette kobler Jakobsen videre til det lokale - ved å ta utgangspunkt i stedet som arena for lokal læring styrker man samhörigheten til både til andre mennesker og den naturlige verden (ibid. s. 248).

Natur- og kulturarv - vern og videreutvikling

Norge har forpliktet seg til å ivareta natur- og kulturarv gjennom flere konvensjoner i tillegg til bærekraftsmålene, blant annet den tidligere nevnte landskapskonvensjonen og UNESCO-konvensjonen om vern av verdens natur- og kulturarv. Disse konvensjonene tydeliggjør betydningen av strategier for å forvalte landskapet med tilhørende natur- og kulturverdier på bærekraftig vis (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2009; UNESCO, 1972). For å følge opp konvensjonene trengs lokalkunnskap og synliggjøring av disse verdiene. Dette er imidlertid en utfordring når kunnskap dør ut i takt med fraflytting og en stadig eldre befolkning, og kulturlandskap og kulturminner gror igjen og glemmes.

Tradisjonelt kulturminnevern og naturvern er selvfølgelig virkemidler som må vurderes i arbeid med kultur- og naturarv, men vern gjennom *bruke* har de siste tiårene fått mer og mer oppmerksomhet. Her har etableringen av regionale natur- og kulturparker de siste årene markert seg som et potensielt viktig verktøy. Formålet med regionalparker er å styrke det lokale og regionale samarbeidet om ivaretagelse og videreutvikling av natur- og kulturverdier i definerte landskapsområder, og gjennom dette samarbeidet styrke næring, attraktivitet, bolyst og levende lokalsamfunn (Norske parker, 2012). Regionalparkene fungerer som bindeledd mellom aktører både i privat og offentlig sektor samt i lokalsamfunnet for øvrig, og kan på denne måten være et viktig virkemiddel når det kommer til å kartlegge ressurser og interesser i et større område. Verdigrunnlaget til parkene hviler på samarbeid og lokal forankring, verdisetting og ivaretagelse av natur og kultur, samt bred verdiskaping, et begrep jeg kommer tilbake til senere i oppgaven. Den europeiske landskapskonvensjonen ligger til grunn for landskapsynet i parkene. (ibid.).

Å velge bygda - bolyst og attraktivitet

Personlige valg og ønsker om hvor og hvordan man skal leve livet sitt er en viktig grunn til at det tross sentraliserings- og urbaniseringstrender stadig bor mennesker over hele landet, også *der ingen skulle tru at nokon kunne bu*. Selv om disse valgene er individuelle, er det noen overordnede faktorer som spiller inn på bolysten i distriktene. NIBR-forsker Kjetil Sørli (2009) peker på at arbeid og bolig alltid vil være viktige faktorer for bosetting uansett hvor i landet man befinner seg, men når dette behovet er dekket blir andre motiver mer gjeldende. Stedet i seg selv, med faktorer som opplevelser, natur og stedsidentitet, trekkes da fram som viktige dimensjoner ved bolyst (ibid.).

Når vi snakker om attraktivitet og sted er dette hvordan flyttestrømmen til stedet kan økes - enten ved at stedet i seg selv er attraktivt for bosetting, eller at vekst i næringsliv øker tilflyttingen (Vareide et al., 2013). Telemarksforskning har utviklet attraktivitetsmodellen, som skiller mellom attraktivitet for bosted, bedrift og besøk (ibid). Faktorene som påvirker attraktivitet innenfor de tre områdene kan kategoriseres i fire grupper: omdømme, areal og bygninger, ameniteter (fysiske kvaliteter og tilbud) og identitet og stedlig kultur. Det er forskjellige faktorer innenfor hver gruppe som gjelder for hvert område. I en ny rapport fra 2018 ble det konkludert med at for å oppnå attraktivitet i distriktene er det først og fremst nødvendig for kommunene å ha en kultur for å gripe de mulighetene som oppstår, og involvere og mobilisere lokalsamfunnet i dette (Vareide et al., 2018).

De tre punktene, grønn omstilling, vern og videreutvikling av natur- og kulturarv samt bolyst og attraktivitet, viser forhold som må sees i sammenheng for en bærekraftig utvikling av distriktene. Dette krever engasjement, og ikke minst samarbeid, fra mange fagområder. Fra et planfaglig ståsted er spørsmålet blant annet hvordan man fysisk kan tilrettelegge på steder og i landskap for både grønn omstilling og ivaretagelse av natur-

og kulturarv, samtidig som man sørger for gode levevilkår for de som allerede bor der og øker attraktiviteten for potensielle tilflyttere.

Bred verdiskaping

Finnes det noen konkrete tilnæringer til bærekraftig stedsutvikling i distriktene? Telemarksforskning utviklet begrepet *bred verdiskaping* som en strategi for å fremme bærekraftig stedsutvikling gjennom bruk og vern av natur- og kulturarv (Telemarksforskning, u.å.). Bred verdiskaping består av samspillet mellom sosial, kulturell, økonomisk og miljømessig verdiskaping, og tar med dette hensyn til alle dimensjonene i bærekraftsbegrepet.

Begrepet ble brukt som hovedformål i to verdiskapingsprogrammer opprettet av Miljøverndepartementet, *Verdiskapingsprogrammet for kulturminner* fra 2007 koordinert av Riksantikvaren, og *Naturarven som verdiskaper* fra 2009, koordinert av Direktoratet for naturforvaltning. I begge programmene står prinsippet om vern gjennom bærekraftig bruk sentralt. I førstnevnte program var målsettingen blant annet å bruke kulturminner og -miljø i utviklingen av lokalsamfunn samt spre kunnskap om hvordan lokalsamfunn og regioner kan bli styrket gjennom bærekraftig bruk av kulturarven. Effekter av programmet ble vurdert til å være blant annet bedre landskapsforvaltning og mer bevissthet og stolthet rundt eget sted (Riksantikvaren, 2011). *Naturarven som verdiskaper* hadde som hovedformål å bidra til at verdifull natur og verneområder blir en ressurs i samfunnsutviklingen. Samfunnsutvikling var i denne sammenhengen først og fremst utvikling tilknyttet besøksnæringene, som vokser og tjener på tiltak i naturområder (Haukeland & Brandtzæg, 2014).

I et notat publisert av Telemarksforskning på oppdrag av Riksantikvaren blir de to verdiskapingsprogrammene gjennomgått, og forfatterne argumenterer for nytten av et samspill mellom natur- og kulturarven i arbeidet med

verdiskaping, i stedet for å se de to som adskilte virkemidler (Haukeland & Brandtzæg, 2009). De presenterer fire grunner til hvorfor man burde se dem i sammenheng når man har fokus på bærekraftig utvikling (ibid. s. 11-12):

1. Satsinger i ulike sektorer knyttet til ett område vil kunne ha større effekt hvis man ser dem i sammenheng.
2. Bærekraftig bruk - som er et sentralt begrep i de to programmene for verdiskaping - baserer seg på samspillet mellom kultur og natur og bruken av de to vil alltid være forankret i kulturen.
3. Naturen vi vil beskytte og verne er ofte berørt av mennesker, og selv om dette kan være i en negativ kontekst kan det også være slik at en bestemt type skjøtsel opprettholder et visst biologisk mangfold.
4. I det store bildet med den globale klimakrisen er det viktig å "...definere mennesket og kulturen inn i naturen, ikke ut av den" (ibid. s. 11).

Forfatterne trekker fram nødvendigheten av å se forholdet mellom det globale og det lokale i samfunns- og næringsutviklingen, omtalt som en *global* utvikling. For at denne skal være bærekraftig må det utvikles eierskap til den både oppover og nedover i systemene, såkalt endogen (bottom-up) utvikling kombinert med eksogen (top-down) utvikling. Dette skjer blant annet ved at samtidig som man ser lokal natur og kultur som stedlige ressurser med en stedlig identitet, må man også finne de globale eller eksterne forventningene og assosiasjonene til disse ressursene og til stedet. (ibid. s. 18-20).

Bred verdiskaping gjennom natur- og kulturarv forutsetter også at effektene av et tiltak måles bredt, og ikke kun økonomisk. De miljømessige, kulturelle og sosiale effektene er vel så viktige (ibid. s. 54). Derfor kan denne tilnærmingen være gunstig å ha med seg i arbeidet med å utvikle bærekraftige bygder gjennom lokale ressurser.

2.4 EKSEMPELSTUDIER

Finnes det distriktssamfunn som skiller seg ut med tanke på bærekraftig stedsutvikling? Jeg vil trekke fram tre eksempler der de to første er relativt nye bygdesamfunn, det ene ennå i en tidlig etableringsfase, mens det tredje er en distriktskommune som de siste årene har snudd en negativ befolkningstrend.

Bygda 2.0 - urban kystbygd

Bygda 2.0 på Trøndelagskysten er et eksempel på en bygd med et ganske annet fokus enn det vi finner i kommunenes tilflyttingskampanjer. Bygda har nemlig som ambisjon å være en "microcity", noe de selv definerer som en "bærekraftig, oppgradert, urban og attraktiv liten landsby" (Bygda 2.0, u.å.). Grunnleggerne av bygda ville arbeide med å snu fraflyttingstrenden i distriktet på en innovativ måte, og trekker fram natur, moderne arkitektur, mat og opplevelser som faktorer som skal gjøre bygda attraktiv for tilflytting (Olufsen, 2014). For at flere skal velge å bo og arbeide på bygda mener grunnleggerne at den må utvikles både sosialt, økologisk og økonomisk, og at Bygda 2.0 skal være en modell for hvordan framtidens bygd skal se ut (Bygda 2.0, u.å.). Forskning og utvikling framheves som en viktig del av næringsgrunnlaget til bygda,

Bygdeboksen i Bygda 2.0, tegnet av Pir 2 arkitekter blir omtalt som selve hjertet i bygda, og er både kontorbotell, verksted og arena for konferanser og sosiale aktiviteter.

Foto: Pir 2 Arkitekter

og her trekkes blant annet energi- og miljøteknologi samt marin biomasse fram som sentrale temaer. Arkitekturen skal tilpasses og integreres i landskapet, og det skal tilbys boliger og næringsarealer i ulike former (ibid.). Prosjektet redefinerer hva det vil si å være bygd, og tar dermed et oppgjør med det rosemalte bildet mange kommuner er så ivrige på å selge.

Et viktig poeng ved Bygda 2.0 er at den bygges ut fra ingenting for å reparere landskapet etter anleggsarbeid, og er på langt nær "ferdig". Grunnleggerne står dermed relativt fritt til å definere hva bygda skal være, og hvilke virkemidler som skal brukes for å komme seg dit. Av faktorene som skaper stedsidentitet er det hovedsakelig natur og landskap som er et premiss fra starten av, mens sosiale forhold og bygd miljø kan styres i ønsket retning.

Hurdal økolandsby - grønn bygd

Hurdal økolandsby er et annet eksempel på et bygdesamfunn med en utradisjonell tilnærming til livet i distriktene. Her er det først og fremst den miljømessige bærekraften som synes å stå i sentrum, og grunnleggerne framhever betydningen av at byggebransjen må være med på det grønne skiftet og kunne tilby miljøvennlige boprosjekter (Hurdal økolandsby, u.å.). Økolandsbyen startet som en idé på starten av 2000-tallet, og i dag bor det rundt 140 mennesker i de 70 husene - med mål om å øke til 500 innbyggere (Distriktssenteret, 2018, s. 18). Sentralt i økolandsbyen står boligene (aktivhus bygget i tre og med høyt miljøfokus) gårdsbruk med dyrking av grønnsaker samt "økologisk næringscenter" med blant annet kontorlokaler og kafé (Hurdal økolandsby, u.å.).

I etterkant av etableringen av landsbyen har Hurdal kommune som helhet også valgt å satse på bærekraft, med mål om å bli *Bærekraftsdalen*. Dette har imidlertid møtt noe motstand fra lokalbefolkningen, som ikke føler seg som en del av denne utviklingen (Distriktssenteret, 2018, s. 20). Hurdals identitet

betyr kanskje forskjellige ting for de som bor i økolandsbyen og de som bor i kommunen for øvrig, og for noen kan det virke urettferdig at et såpass nytt prosjekt skal definere lokalsamfunnet - selv om hensikten er god. Til tross for motstanden har imidlertid økolandsbyen hatt en positiv effekt på befolkningstallet i Hurdal.

Husene i Hurdal økolandsby er såkalte aktivbus, der hovedfokuset ligger på godt innelima, miljøvennlige materialer og energieffektivitet. Foto: Aktivbus

Aurland - særpreg som ressurs

En kommune som har lyktes med å ta utviklingsmulighetene i egen kultur- og naturarv på alvor er Aurland kommune. Til tross for nedlegging av offentlige arbeidsplasser har kommunen klart å snu en negativ trend, og nå øker tilflyttingen og næringslivet vokser (Vareide et al., 2018, s. 68). I rapporten *Suksessrike distriktskommuner anno 2018* viser forfatterne til etableringen av Nærøyfjorden Verdsarvpark som en av faktorene som kan ha hatt vesentlig innvirkning på dette (ibid. s. 70).

Nærøyfjorden Verdsarvpark - en av ni regionalparker i Norge - ble etablert i etterkant av verdensarvstatusen til Vestnorsk Fjordlandskap, etter et ønske om sterkere lokal innflytelse rundt prosessene i verdensarvområdet (Vareide et al.,

2018, s. 70). Parken i verdensarvområdet omfatter kommunene Aurland, Lærdal, Vik og Voss, samt Sogn og Fjordane fylkeskommune. Etableringen av parken skulle styrke stedsidentiteten for lokale og tilreisende samt legge til rette for bred verdiskaping gjennom kultur og natur (ibid. s. 74). I rapporten konkluderer forfatterne med at selv om en verdensarvstatus i seg selv ikke er en garanti for vekst, har Aurland vært bevisst på å utnytte denne statusen gjennom regionalparken (ibid. s. 73). Aurland er på mange måter erketypisk norsk natur- og kulturidyll, men har fokusert på en bred tilnærming til disse ressursene framfor kun å selge bildet av dem til besøkende og potensielle tilflyttere.

Et mer lokalt tiltak Aurland har gjort for skape bevissthet i lokalbefolkningen om stedegne ressurser, er arbeidet med stedsbasert læring i skolen. Gjennom lokalt forankrede læreplaner som involverer elevene i omgivelsene er målet å skape bevissthet rundt eget sted og landskap, og mulighetene som ligger i natur- og kulturarven (Clemetsen & Krogh, 2010). Dette styrker og aktualiserer skolens rolle i lokalsamfunnet, og kan bidra til stedsutvikling ved at elevene selv blir utviklingsaktører på sitt sted (ibid.).

Det spektakulære fjordlandskapet i Aurland er en kilde til bred verdiskaping for kommunen. Foto: Kenny Louie

Oppsummering

De tre eksemplene illustrerer at utvikling i distriktene kan ha svært ulike tilnærminger. Både Bygda 2.0 og Hurdal økolandsby er eksempler på bygder som har oppstått fra en visjon om å tilby en alternativ og miljøvennlig livsstil, og er bygget opp fra grunnen av etter denne visjonen. Begge viser hvordan distriktene kan være viktige aktører i en grønn omstilling, i alle fall på et fysisk plan, gjennom verdiskaping av stedegne og fornybare ressurser - i henholdsvis kyst og skog. For Hurdal økolandsby har den miljøvennlige profilen virket positivt inn på attraktiviteten for bosetting, mens Bygda 2.0 fremdeles er så tidlig i startfasen at det er umulig å konkludere med hvorvidt denne tilnærmingen vil fungere. Aurland på sin side utpeker seg som det mest relevante eksempelet når man skal ta utgangspunkt i stedegen natur og kultur, og har gjennom bred satsing på disse ressursene økt attraktiviteten for både næring og bosetting.

Uavhengig av hva som til nå har vært mest vellykket av de tre eksemplene er det sannsynligvis en styrke i å ha et mangfold i "bildene" av bygda, fordi folk tiltrekkes av forskjellige faktorer. Alle stedene representerer en framtidsrettet tankegang som kan styrke distriktenes rolle i samfunnet, der bærekraft strekker seg utover det økonomiske som ellers synes å være hovedfokus i distriktspolitikken som føres i dag.

Hva kan man ta med seg videre fra de tre eksemplene? Det første eksempelet, Bygda 2.0, viser at noen av de kvalitetene vi i dag ofte forbinder med byene, som moderne arkitektur, med fordel kan brukes som virkemiddel også utenfor byene. Selv om mange som flytter til bygda ønsker seg et gammelt småbruk, er det et poeng å appellere til de som ønsker andre boformer. Å stille høye krav til det som bygges nytt bør være et hensyn også i distriktene.

Hurdal økolandsby viser at man kan øke attraktiviteten for bosetting gjennom å tilby en *livsstil* til tilflytterne, og tiltrekker seg derfor mennesker

som finner denne livsstilen attraktiv. Dette viser at en målrettet satsing kan fungere - problemet oppstår imidlertid når dette skaper konflikt mellom det "nye" og det "gamle" lokalsamfunnet.

Tar vi utgangspunkt i utfordringene med fraflytting og sentralisering er det Aurland som står tilbake som det mest interessante eksempelet, fordi man her har klart å snu den negative trenden i allerede etablerte lokalsamfunn ved hjelp av stedegne ressurser i folk og landskap. Dette viser at det finnes et stort potensial i det etablerte - utfordringen er bare å kartlegge og utvikle dette potensialet. I motsetning til både Bygda 2.0 og Hurdal økolandsby representerer Aurland et initiativ som favner bredere enn noen få privatpersoner eller en bedrifts visjoner: Aktører i offentlig, privat og frivillig sektor er alle representert gjennom Nærøyfjorden Verdsarvpark. I tillegg er arbeidet med stedsbasert læring i skolen et eksempel på hvordan man kan forankre den brede verdiskapingen helt lokalt og fra tidlig alder. I forbindelse med omstilling for en bærekraftig utvikling trekkes jo nettopp læringen fram som en viktig ressurs, ikke minst *lokal læring*.

Stedsbasert læring er et tiltak som i liten grad har blitt utforsket i sammenheng med stedsutvikling, særlig med tanke på fysisk planlegging. I neste kapittel vil jeg derfor se på hvordan dette kan fungere som strategi for å bidra til utvikling av bærekraftige og attraktive bygder, der både grønn omstilling og vern og videreutvikling av natur- og kulturarv blir ivaretatt. Hvordan kan stedsbasert læring overføres til andre landskap enn i Aurland, og hvordan kan landskapsarkitekten bidra her?

del 3 || stedsbasert læring

Tilnærming til bærekraftig bygdeutvikling.

3.1 INTRODUKSJON

I dette kapittelet tar jeg for meg stedsbasert læring, etter inspirasjon fra Aurland, som en tilnærming til attraktiv og bærekraftig bygdeutvikling. Denne tilnærmingen framhever skolen som en viktig aktør i lokalsamfunnet, og jeg vil derfor redegjøre kort om status for skolene i Distrikts-Norge i dag samt forventninger til skolens rolle som samfunnsaktør og pådriver for bærekraftig utvikling.

Skoler på bygda - status

På samme måte som andre tilbud forsvinner fra bygda i takt med sentralisering, har det de siste årene også vært et stort antall nedleggelse av grunnskoler i distriktene (Aasland & Søholt, 2017). Hva har dette å si for lokalsamfunnet? Mariann Villa (2015) ved Norsk senter for bygdeforskning (nå Rurales) har sett på både norsk og internasjonal forskning på temaet, og oppsummert de viktigste funnene. Hun konkluderte med at konsekvensene for lokalsamfunnet når skolen blir nedlagt er vanskelige å måle, og at det trengs mer forskning på temaet. Likevel forelå det funn som tilsa at nedleggelse kan gi mindre attraktivitet på bygda, i form av mindre innflytting og mer utflytting. I tillegg vil en nedleggelse føre til mer enn tap av en undervisningsarena, da skolen ofte er en ressurs for bygda, både historisk, kulturelt og sosialt - den utgjør rett og slett en del av stedsidentiteten. Særlig i mindre bygdesamfunn er skolen en viktig sosial arena. Årsaken til nedleggelse er oftest sviktende elevtall, noe som gir høyere kostnader per elev og dårligere økonomiske betingelser for kommunen (ibid.).

Skolen som samfunnsaktør

Nasjonalt er det et mål å involvere skolen i lokalsamfunnet. I *Prinsipp for opplæringa* sammenfattes både opplæringsloven og læreplanverket, og her framgår ”Samarbeid med lokalsamfunnet” som et eget punkt (Utdanningsdirektoratet, 2015). Et eksempel som trekkes fram er samarbeid med lokalt næringsliv for å styrke arbeidet med entreprenørskap i opplæringen, noe som også vil føre til at utdanningen er oppdatert på behov i arbeidslivet. Et annet eksempel er samarbeid med lokale lag og foreninger

for å involvere elevene i ulike sosiale og kulturelle kvaliteter.

I rapporten *Det trengs ei hel bygd for å oppdra et barn* blir de lokale skolene framhevet som potensielt viktige aktører i lokalsamfunnet, basert på etablerte tiltak eller ideer i et utvalg kommuner (Rønning et al., 2003, s. 109-116). Aktørrollen oppnås for eksempel gjennom å tilby møteplasser for befolkningen utover skolens vanlige virkeområde, eller å knytte undervisningen til kartlegging og innhenting av kunnskap om den lokale kulturarven. Rapporten konkluderer med at det må en bevisst satsning til fra kommunen eller regionen hvis dette skal fungere på lang sikt.

Utdanning og bærekraftig utvikling

Skolens rolle i bærekraftig utvikling kommer til syne i FNs bærekraftsmål, delmål 4.7:

“Innen 2030 sikre at alle elever og studenter tilegner seg den kompetanse som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom utdanning for bærekraftig utvikling og livsstil, menneskerettigheter, likestilling, fremme av en freds- og en ikkevoldskultur, globalt borgerskap og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling.” (FN, 2019b).

Vi kan skille mellom utdanning *om* bærekraftig utvikling, som handler om kunnskap om hva en slik utvikling går ut på, og utdanning *for* bærekraftig utvikling, som handler om å utvikle holdninger, perspektiver og verdier som motiverer til å leve bærekraftige liv (Harsvik & Skulberg, 2012). Fra 2020 innføres gradvis nye læreplaner i norske skoler, der en ny, overordnet del erstatter det som nå kalles for generell del i læreplanverket (Utdanningsdirektoratet, 2018). I del 2 om prinsipper for læring, utvikling og dannelse framgår *bærekraftig utvikling* som et av tre tverrfaglige temaer. De tverrfaglige temaene tar utgangspunkt i viktige samfunnsutfordringer, og skal vektlegges i alle fag der de kan ha betydning (ibid.).

3.2 STEDSBASERT LÆRING OG AURLANDSMODELLEN

Kan skolen gjennom rollen som samfunnsaktør og pådriver for bærekraftig utvikling i større grad spille en rolle i utviklingen av attraktive og bærekraftige bygdesamfunn? Her kommer stedsbasert læring inn. Stedsbasert læring bygger på ideer om å ta elevene ut av klasserommet og aktivisere dem i omgivelsene for å komme i kontakt med natur, kultur, landskap og samfunn. Hensikten er å gjøre elevene kjent med verdier, ressurser og muligheter på sitt sted, for å kunne ivareta og videreutvikle disse i framtiden (Barane et al., 2015).

Hvorfor stedsbasert læring?

Den amerikanske filosofen og pedagogen John Dewey var opptatt av å se teori og praksis i utdanningen i sammenheng, og uttrykket “learning by doing” står igjen som et sentralt fokus i hans pedagogiske filosofi (Aasen, 2008). Dewey pekte på nødvendigheten av å handle, eller “... gå i inngrep med tingene”, og at man ved å gjøre dette ville forstå at verden som helhet er bygget opp av relasjoner, et nettverk av samhandling og gjensidig avhengighet (ibid. s. 48). Dewey kritiserte den formelle utdanningen som løsrevet fra virkeligheten, med et ensidig fokus på symboler og tegn i lærebøkene framfor praktisk erfaring som var relevant for det arbeidslivet elevene skulle møte i framtiden (ibid. s. 154).

Der Jakobsen (2005) snakker om *transformativ læring*, tidligere nevnt i forbindelse med grønn omstilling, trekkes lokal læring fram som et viktig tema (kap. 7). En større stedsbevissthet vil gjøre oss i stand til å se og utvikle ressursene som finnes, samtidig som vi styrker tilhørighet og fellesskap på stedet. Jakobsen understreker at dette vil minne oss om vår plass i helheten, fordi vi blir nødt til å se på betydningen av både menneskelig fellesskap og vårt avhengighetsforhold til omgivelsene.

Etter det vi kan forstå av filosofien bak en praktisk, stedsbasert pedagogikk er stedsbasert læring i stor grad en utdanning *for* bærekraftig utvikling. Vi kan trekke paralleller til økofilosofien og -psykologien som understreker hvordan mennesket er en uløselig del av helheten, og at vi gjennom denne erkjennelsen vil handle deretter.

Gregory Smith trekker fram fem temaer for stedsbasert læring som kan fungere i ulike settinger, basert på stedets utgangspunkt (2002). Kultur og natur er to av dem, som gir elevene mulighet til å undersøke temaer i utdanningen fra et lokalt utgangspunkt og deretter sette dette i regional, nasjonal og global kontekst. Den tredje tilnærmingen handler om elevene som problemløser i lokalsamfunnet, for eksempel ved restaurering og redesign av et neglisjert parkområde. Dette vil styrke eierskap og ansvar. Smith peker deretter på hvordan entreprenørskap og samarbeid med lokale aktører kan gi framtidsoptimisme rundt arbeidsmuligheter på eget sted.

Til sist trekker han fram nødvendigheten av å inkludere elevene i lokaldemokratiske prosesser, noe som vil gi dem en reell tilhørighet gjennom deltagelse og en mulighet til å påvirke sin framtid. Alle disse fem temaene i stedsbasert læring vil, etter Smiths mening, på forskjellige måter og i ulik grad bidra til tilhørighet og bevissthet rundt stedet - både dets utfordringer, muligheter og plass i verden.

Landskapskonvensjonen og læreplanen

I Den europeiske landskapskonvensjonen kobles utdanning og landskap direkte sammen. I artikkel 6 B om særlige tiltak for landskap innenfor opplæring og utdanning står det at partslandene forplikter seg til å fremme “...undervisningsopplegg i skoler og universiteter som innen de aktuelle fagområder tar opp landskapets verdi, og spørsmål som reises i forbindelse med vern, forvaltning og planlegging” (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, 2009).

Argumenter for stedsbasert læring kommer også til syne i den nye, overordnede delen av læreplanen. Del 1, opplæringens verdigrunnlag består av seks hovedpunkter (se fig. 4), som defineres som "... grunnmuren i skolens virksomhet" (Utdanningsdirektoratet, 2018). Under punkt 5, *Respekt for naturen og miljøbevissthet*, kan vi blant annet lese at «Gjennom opplæringen skal elevene få kunnskap om og utvikle respekt for naturen. De skal få oppleve naturen og se den som en kilde til nytte, glede, helse og læring.» I stedsbasert læring er naturen og omgivelsene en integrert del av undervisningen på daglig basis. En annen viktig poeng som tar opp nødvendigheten av praktisk læring er hentet fra punkt 4: «Elevene skal lære og utvikle seg gjennom sansning og tenkning, estetiske uttrykksformer og praktiske aktiviteter.»

1. Menneskeverdet
2. Identitet og kulturelt mangfold
3. Kritisk tenkning og etisk bevissthet
4. Skaperglede, engasjement og utforskertrang
5. Respekt for naturen og miljøbevissthet
6. Demokrati og medvirkning

Figur 4: Opplæringens verdigrunnlag (Utdanningsdirektoratet, 2018).

Aurlandsmodellen

I forrige kapittel trakk jeg fram Aurland som et eksempel på en distriktskommune som har klart å styrke attraktiviteten gjennom stedegne ressurser i natur og kultur, herunder den lokale skolens arbeid med stedsbasert læring. Dette arbeidet resulterte etter hvert i en modell for stedsbasert læring. Historien om Aurlandsmodellen startet på 90-tallet i Aurland kommune i Sogn og Fjordane. Her hadde Aurland barne- og ungdomsskole satt i gang prosjekter med skolehage og ulike samarbeid i lokalmiljøet, og på bakgrunn av dette ble skolen - sammen med Sogn Jord- og Hagebruksskule - med i det nasjonale pilotprosjektet "Levande skule" i regi av det som da var Norges Landbrukshøgskole. Målet for prosjektet var å utvikle lokalt tilpassede læreplaner basert på stedets ressurser i form av natur, kultur, landskap og samfunn, slik at elevene gradvis vokste inn i stedet og ble bevisst dets verdier og utviklingspotensial. Slik kunne skolen bli en sentral samfunnsaktør. (Barane et al., 2015, kap. 3).

Etter hvert ble Aurlandsmodellen for stedsbasert læring utviklet. Selve modellen går ut på å koble aktiviteter knyttet til sted og landskap opp mot hvert årstrinn fra barnehage til 10. klasse. Disse aktivitetene, eller *læringsoppgavene*, er identifisert i læreplanverket og overført og tilpasset til stedet, og passende pedagogiske verktøy tilpasses dette igjen. Til sammen utgjør *læringsarenaene*, *læringsoppgavene* og de *pedagogiske verktøyene* tre grunnelementer i Aurlandsmodellen.

Figuren på neste side viser prinsippskissen av Aurlandsmodellen med hovedtypene av læringsarenaer, fra hagen og gården til elva og kulturlandskapet, ut i fjellene og fjordene og til slutt til regionen og verden (se fig. 5). I *hagen* lærer elevene blant annet hvordan de selv kan forvandle rommet gjennom planting og skjøtsel, de lærer omsorg for det som vokser og om kretsløp og økologi. På *gården* er læringsoppgavene mange og sammensatte, fra dyrking og videreforedling av mat, husdyrhold og jordarbeid med gjødsling og kompost.

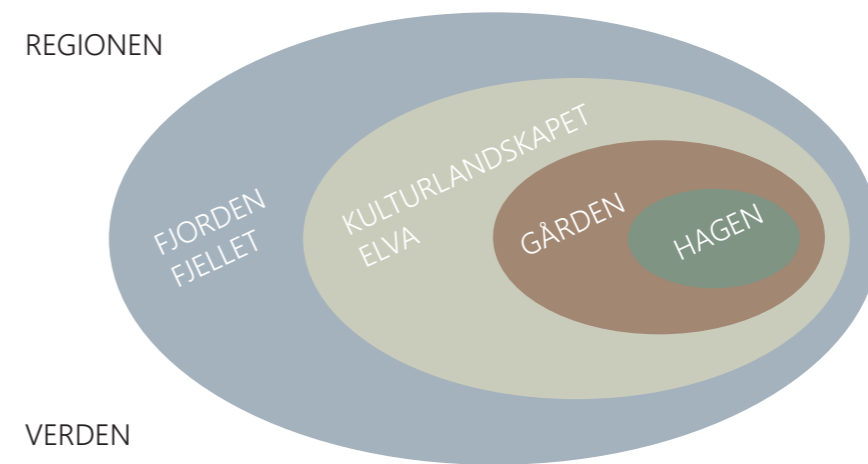
I *kulturlandskapet* omsettes historiekunnskap til reelle, praktiske læringsoppgaver. Rydding av kulturminner og stier setter elevene inn i landskapet og gjør det til deres eget - noe de er med på å skape og holde i stand. *Elva* er et eneste stort økosystem i seg selv, den lærer oss om kreftene som skapes gjennom vannveier og den skaper viktige rom i landskapet. *Fjorden* er kontakten ut til verden, og gjenstand for kunnskap om de maritime ressursene vi har bygget landet på. På *fjellet* får man overblikk, natur- og kulturarven ligger lett synlig i landskapet. Her kan elevene lære om balansegangen mellom naturforvaltning og friluftsliv.

Til sist representerer *regionen* og *verden* tanken om at vi er en del av helheten, om hvordan våre handlinger påvirker det globale. I Aurland styrkes denne bevisstheten hos elevene blant annet ved å selge egenproduserte, lokale produkter til inntekt for ulike solidaritetsprosjekter. Det helt nære og lokale får dermed en innvirkning på noen i en helt annen del av verden. (ibid.).

Overføringsverdi

Smith (2002) understreker hvordan stedsbasert læring er forankret i lokaliteten, og at generiske modeller derfor er lite egnet. Aurlandsmodellen framstår imidlertid mer som en prinsipiell framgangsmåte enn lukket til et bestemt landskap, og vi kan derfor snakke om overføringsverdi. Slik den framgår av figuren kan modellen overføres nokså direkte til samme type landskap. Ved å bruke den i lignende jordbrukslandskap omgitt av fjell og fjorder, kan man også bruke motivasjonen knyttet til de ulike aktivitetene - i hagen, på gården, på fjellet - som argument for å utvikle en lignende læreplan også på eget sted, forutsatt at man har ressursene til det. Noen endringer må alltid til da de lokale forutsetningene på et sted alltid vil variere.

Om man vil overføre modellen til markant annerledes steder og landskap, blir det nødvendig å finne fram til de læringsarenaene som er aktuelle der man er. Landbruket representerer for eksempel tradisjoner og muligheter i noen områder, mens kystnæringen og skogbruket vil være viktigere i andre. Derfor må man analysere og kartlegge ressurser og verdier på det enkelte sted, både i form av natur og kultur.

Figur 5: Prinsippskisse av Aurlandsmodellen (Barane et al., 2015).

3.3 ARENAER FOR STEDSBASERT LÆRING

Stedsbasert læring er et pedagogisk verktøy som kan gi verdifull kunnskap om ressurser og verdier på eget sted og i landskapet, styrke tilhørighet og gi elevene grunnleggende holdninger som kan fremme bærekraftig atferd. I et stedsutviklingsperspektiv er det imidlertid et poeng å gripe sjansen til å skape arenaer for stedsbasert læring som også er arenaer for lokalsamfunnet for øvrig - utenfor skoletid og undervisningssituasjoner. Når skolegården utvides til landskapet rundt, må man ha bevissthet rundt hvor og hvordan dette gjøres. Her kan landskapsarkitekten bidra med kompetanse gjennom analyse og utforming.

Erkjennelsen om at sted og landskap er komplekse og bygget opp av flere dimensjoner bør ligge til grunn for alt arbeid med sted, og det er derfor nødvendig å kartlegge og analysere disse dimensjonene. Hvilke ressurser og verdier ligger i naturgrunnlaget, i kulturhistorien og i befolkningen? Samtidig er ideen om steder som tilblivelse et argument for å ikke bare se på hva som finnes, men hva som kan finnes der i framtiden. Etter kartleggingen må man finne utfordringer og muligheter på stedet og peke ut veien videre basert på funnene. Når det overordnede målet i stedsutvikling er at den skal være bærekraftig, blir det nødvendig å legge dette til grunn. Hva skal til for at framtiden på vårt sted blir bærekraftig? Hvilken rolle kan vårt sted spille, sett opp mot både lokale, regionale og globale utfordringer?

Læring i landskapet

Læringsaktiviteter må deretter kobles opp mot funnene i analysen. Naturgrunnlaget vil for eksempel kunne legges opp til undervisning innenfor naturfag knyttet til kretsløp og økologi, men også innenfor entreprenørskap og grønn økonomi. Det samme gjelder for kulturhistorien i landskapet som kan knyttes til kunnskap om lokal historie, men også sees i sammenheng med tilrettelegging for opplevelser for turisme. Samarbeid med lokale aktører bør ligge til grunn der dette er mulig.

Fysisk tilrettelegging

Til sist blir arenaene for stedsbasert læring synlig i omgivelsene. Skår et al. (2010) skriver om betydningen av integrering av hverdagsfriluftsliv i planleggingen, og peker her på hvordan tilrettelegging for varierte aktiviteter i nærmiljønaturen er nødvendig for at flere brukergrupper kan ta det i bruk. En inkluderende og variert tilrettelegging vil kunne gi landskapet status som uformell, sosial møteplass (ibid.). Læringsarenaene i landskapet bør derfor ta sikte på å invitere til variert bruk der det er hensiktsmessig for å være til glede eller nytte for den øvrige befolkningen, både lokale og tilreisende. Den fysiske tilretteleggingen vil selvfølgelig variere fra sted til sted, men søke å framheve kvalitetene og særpreget i landskapet og på stedet.

Et eksempel på en type fysisk tilrettelegging er Tufoen i Tøyenskoen i Oslo, initiert av FAU på Tøyen skole og tegnet av Lala Tøyen. Tufoen beskrives på arkitektkontoret sine nettsider som både et utendørs klasserom for skolen og som en turplass for nærmiljøet (Lala Tøyen, u.å.). Tufoen er en plattform bygget opp av nakne trestubber som glir inn i skogsmiljøet. Prosjektet er et eksempel på en tilrettelegging som ikke er avgrenset til en type bruk eller brukergruppe, men som tilgjengeliggjør for opphold og aktivitet i landskapet.

Tufoen i Tøyenparken. Foto: Lala Tøyen

del 4 || mulighetsstudie

Bærekraftig framtid på Finnskogen: Tiltak for stedsbasert læring.

4.1 INTRODUKSJON

I mulighetsstudiet vil jeg undersøke hvordan stedsbasert læring kan være et verdifullt bidrag i en bærekraftig bygdeutvikling på Finnskogen, basert på kvaliteter og ressurser i landskapsområdet.

Introduksjon

Finnskogen er et stort landskapsområde i Hedmark fylke, som også strekker seg over grensa til Sverige og Värmlands län. Finnskogen utgjør på norsk side kommunene Trysil, Elverum, Våler, Åsnes, Grue, Kongsvinger og Eidskog, og på svensk side kommunene Torsby, Sunne og Arvika. Regionen kalles også Solør-Värmland. Navnet Finnskogen kommer fra skogfinnenes innvandring til Sverige og Norge på 1500-tallet, og regionen utgjør kjerneområdet for skogfinsk kultur i de to landene (Palmquist et al. (red.), 2011). Det finnes ingen nøyaktige grenser som tilsier hvor Finnskogen starter og slutter, og avgrensningen slik den framgår av figur 6 er derfor en sammenfatning av flere kilder (NIBIO 2019; Bjørnstad et al., 2015). På tross av riksgrensa som deler de store skogsområdene, blir Finnskogen betegnet som et grenseløst landskap. Den overordnede analysen av Finnskogen vil i denne oppgaven av praktiske hensyn begrense seg til norsk side.

Figur 6: Finnskogens avgrensning.

Tilgjengelighet og forbindelser

Finnskogen er lett tilgjengelig med bil fra alle retninger. E16 skjærer gjennom den sørligste delen av skogene fra Kongsvinger til Lekvattnet, mens riksvei 2 følger landskapsområdet parallelt opp langs østsiden av Glomma til Elverum. Riksvei 25 avgrenser Finnskogen i nord mellom Elverum og Trysilområdet. Med jevne mellomrom kan man ta av inn til skogene, og noen steder markerer Finnskogenskiltet (bildet under) at du er kommet riktig. Selve Finnskogen består av et nettverk av veier. Asfalterte og godt merkede veier binder tettstedene sammen, mens smale skogsveier, anlagt i forbindelse med skogsarbeid, leder deg langt inn i de dype skogene.

Med kollektivtrafikk er området mindre tilgjengelig. De nærmeste togstasjonene på norsk side ligger i Elverum og Kongsvinger, og både derfra og fra kommunesentrene langs Glomma er det begrenset med busstilbud inn til Finnskogen. Eksempelvis er det kun én ukentlig avgang fra Svullrya i Grue kommune til kommunesenteret Kirkenær, og tre ukentlige avganger til Kongsvinger. Ellers er det primært skolebusser som står for kollektivtransporten på Finnskogen.

Skilt langs hovedveiene på Finnskogen.

Figur 7: Oversiktskart Finnskogen

Demografi

Det finnes ingen nøyaktige befolkningstall for Finnskogen som helhet, men et gjennomgående trekk er at området har en lav befolkningstetthet med mindre enn 10 innbyggere per km² (SSB, 2019a). Felles for skogskommunene er også stor fraflytting og at de er spådd liten eller negativ vekst i befolkningsframskrivningene fram mot 2040 (SSB, 2018b). Dette gjelder riktignok ikke for Kongsvinger og Elverum, men her må man ta i betraktning at byene i disse kommunene tiltrekker seg det meste av veksten med tanke på sentraliseringstrenden.

Særlig Grue, Våler og Trysil er spådd nedgang i befolkningen. I takt med den generelle nedgangen er det også ventet en stor nedgang i andel av befolkningen under 20 år, mens andelen over 70 år vil stige. Allerede i dag er andelen under 20 år i de fleste skogskommunene på under 20 prosent, og andelen over 70 er på over 20 prosent (ibid.). Dette plasserer Finnskog-kommunene i den delen av statistikken som underbygger sentraliseringstendensene og “forgubbingen” i distriktene.

Næring

Finnskogen er som store deler av Hedmark dekket av skog og fem av skogskommunene - Trysil, Elverum, Åsnes, Grue og Kongsvinger - er på listen over de femten kommunene i Norge med størst produktivt skogareal (Steinset, 2019). I tillegg er alle skogskommunene på listen over kommunene med høyest hogstkvantum (ibid.). Skogbruk utgjør med dette den største primærnæringen på Finnskogen, men det finnes også noe jordbruksnæring.

Som følge av effektivisering i primærnæringer er imidlertid ikke antallet arbeidsplasser innenfor disse særlig høyt, og å bo Finnskogen er derfor ikke ensbetydende med å drive med skogbruk. Mange pendler inn til kommunesentrene langs Glomma eller de til større byene i regionen, men det finnes også en del virksomheter på Finnskogen som ikke er knyttet til skog- eller jordbruk. Noen få av

disse er overnattingssteder og dagligvarebutikker, men det finnes også mer originale næringer i området. Eksempler på dette er PAN tretoppfytter i Åsnes kommune, kåret til årets gründerbedrift i Kongsvingerregionen 2018 og Kalnæset hesteklinikk i Grue kommune, årets unge gründerere i Hedmark 2014.

En mer omstridt næring er den planlagte utbyggingen av vindkraft på Kjølerberget i Våler kommune, nord i Finnskogen. Vindkraftverket har skapt store protester blant beboere på Finnskogen, som peker på at dette blant annet vil ødelegge den naturlige stillheten som er så spesiell for landskapsområdet.

Finnskogen natur- og kulturpark

I 2014 ble Nordens første grenseoverskridende regionalpark etablert i form av Finnskogen natur- og kulturpark. Grunnlaget for etableringen var å “samle Finnskogen til ett rike”, og å få bukt med forfall i både den materielle og immaterielle kulturarven som oppstår i fraflyttingsområder (Finnskogen natur- og kulturpark, 2013). Formålet med parken er å øke attraktiviteten for både bedrifter, bosetting og besøk gjennom samarbeid om ivaretagelse og videreutvikling av den skogfinske kulturarven, livskraftige bosamfunn og et bærekraftig næringsliv.

Parklogoen. Bilde: Finnskogen natur- og kulturpark

Parkens rolle er å være en pådriver for utvikling på Finnskogen gjennom nettverksbygging og koordinering, men uten å ta over oppgaver innen kommunal og regional forvaltning. Målet er et forsterket samarbeid rundt Finnskogens særpreg og ressurser mellom alle interesserte aktører, både lokalt og regionalt. (ibid.).

Regional planstrategi

I den regionale planstrategien til Hedmark for perioden 2016-2020 presenteres de største utfordringene og mulighetene for fylket, samt de viktigste satsningsområdene (Hedmark fylkeskommune, 2016). Den lave befolkningsveksten i fylket framheves som en av de største utfordringene, sammen med et lavt utdanningsnivå, dårligere folkehelse og lav arbeidsplassvekst. De naturgitte forholdene trekkes på sin side fram som gode muligheter for fylket, med tanke på grønn verdiskaping. Rimelige boliger, større tilflytting enn fraflytting på generell basis og “flotte naturområder” representerer også muligheter som fylket burde satse på (ibid.).

“Å lede an i det grønne skiftet” er Hedmark fylkeskommunes overordnede ambisjon i årene som kommer. Både utvikling av en bioøkonomi basert på fornybare ressurser og naturbasert reiseliv trekkes fram som viktige muligheter for fylket i et bærekraftig utviklingsperspektiv. Verdiskaping basert på lokale natur- og kulturressurser og levende bygdesentre skal være viktige fokusområder for fylket. I tillegg ønsker fylket en bedre kultur for læring for å hindre frafall i videregående skole, og peker på hvordan den kommende generasjonen utgjør en viktig ressurs for en grønn framtid. (ibid.).

Hedmarks dype skoger skal være kilde til grønn verdiskaping.

4.2 OVERORDNET LANDSKAPSANALYSE

På de neste sidene følger en analyse av Finnskogen som landskapsområde på et overordnet nivå. Hensikten med analysen er å gi en generell oversikt over ressursene og særpreget i landskapet, både på et kulturelt og naturlig nivå. Temaene i landskapsanalysen baserer seg på veilederen fra Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren (2011), *Metode for landskapsanalyse i kommuneplan*, men er tilpasset til oppgaven. I tillegg gir en spørreundersøkelse et innblikk i hvordan folk som bor på Finnskogen ser på landskapet sitt - et forsøk på å fange *stadkjensla*.

Landskapsformer og -rom

I nasjonalt referansesystem for landskap er Finnskogen en del av landskapsregionen *Skogtraktene på Østlandet*, som omfatter de store, sammenhengende skogsområdene fra Finnskogen i øst til Telemark i vest (Puschmann, 2005). Landskapet på Finnskogen kjennetegnes av skogkledder åser med varierende topografi og helningsforhold, der både slake skråninger og bratte skrenter, dype daler og flate åsrygger forekommer. Landformene er et resultat av isens tilbakesmelting i området. I store trekk er de nordre områdene preget av noe høyere åser enn de sørlige områdene, fra rundt 600-700 moh. på det høyeste i nord til 300-450 moh. i sør.

Utsikt fra Finnskogtoppen Spa og Velværehotell i Grue kommune mot nordvest. I bunnen av dalen ligger den store innsjøen Røgden, og bak den strekker de bølgende åsene seg så langt øyet kan se.

Samtidig er det store lokale variasjoner i landskapet som kommer tydelig fram når man beveger seg i og gjennom det. Ved de store innsjøene åpner landskapet seg og man har godt overblikk til de skogkledder åsene rundt. Der veiene slynger seg opp og ned fra åsene, får man utsikt over en mosaikk bestående av tett skog, åpne hogstflater, innsjøer og spredt bebyggelse i form av gårdsbruk og fritidsbebyggelse. Der skogen står tett på de langstrakte åsryggene og nede i dalførene framstår landskapet langt mer lukket og nært, med trestammene som romdannende elementer.

Siden vegetasjonen er et såpass viktig romdannende element på Finnskogen bidrar skogbruket til at landskapet hele tiden er i endring. Store hogstflater åpner opp og danner nye rom, slik at selv de som kjenner landskapet godt stadig kan oppleve det fra nye perspektiver. Dette kommer til syne når man ser landskapet ovenfra og hogstflatene ligger som nakne flekker i den ellers tette skogen, og når man går eller kjører gjennom landskapet og veggen av trestammer plutselig blir avbrutt av et åpent område.

Der veien slynger seg opp og ned fra åssidene åpenbarer utsikten over landskapet seg gradvis.

Nede i dalførene står skogen tett og fungerer som romdannende vegger.

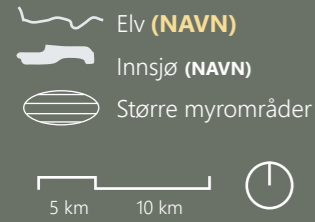

Skogbruksvirksomhet åpner opp for nye perspektiver på landskapet.

Ovenfra ser man hogstflatene som nakne flekker i landskapet som danner midlertidige lysninger i skogen.

Tegnforklaring

Figur 8: Vann

Vann

Vann i ulike former utgjør viktige landskapselementer, og har både estetisk, kulturell og historisk betydning. Ikke minst er vannet av stor økologisk betydning, både som habitat, biotop og livgivende element for mennesker og andre organismer. Vannet finner sin vei gjennom landskapet, og de bølgende åsene på Finnskogen med høye topper og dype søkk gir opphav til utallige bekker og mindre vann, samt mange større innsjøer og elver. I nord, der terrenget ligger noe høyere, finner man ofte vannet i form av store, mer eller mindre sammenhengende myrområder. I sør finner man mindre myrområder, større innsjøer med strender og bademuligheter, og skogstjern som ligger som lysninger i de dype skogene.

1 Ost mot riksgrensen, i Åsnes kommune, ligger Vermundsjøen i bunnen av dalføret og danner grunnlag for mange bosettinger.

2 Elven Rotna renner gjennom den sørøstlige delen av Finnskogen og har sitt utløp på svensk side.

3 Over alt på Finnskogen finner man mindre skogstjern, som Stubblitjennet nord for Svullrya. Tjernene danner lysninger i de ellers tette skogene.

4 Sør i Finnskogen ligger Møkeren, en av de større innsjøene i området.

5 Merrattjennet omkranset av myrområder ligger rett sør for Skasen sentralt i Finnskogen.

Vegetasjon

Løsmasser i form av morenemateriale danner grunnlaget for den frodige skogen som ligger som et teppe over hele Finnskogen (NGU, 2019). Blandingsbarskog dominerer landskapet - med en overvekt av gran på åsryggene og furu i dalførene og de lavereliggende områdene (NIBIO, 2019). I myrområdene i nord utgjør furu det meste av tresjiktet. Av løvtrær er det særlig bjørk som er det tilbakevendende treslaget, men den opptrer sjeldent som dominerende over større områder. Bunnsjiktet er dominert av ulike lav og moser, og i feltsjiktet finner man ulike lyngarter som blåbær, røsslyng og tyttebær. Fordi Finnskogen stort sett domineres av barskog er ikke busksjiktet særlig fremtredende, men man finner blant annet noe eier. De ulike sjiktene har imidlertid store lokale variasjoner.

I forbindelse med bosettinger bryter hagevegetasjon og store, solitærplantede trær med den øvrige, relativt tette skogsvegetasjonen. Finnskogen strekker seg over fire klimasoner, med herdighetstall fra H7 og H6 i de nordligste områdene til H5 og H4 sørover og ned mot Glomma (Det norske hageselskap, 2019). Herdighetssonene gjenspeiles i valg av planter, og på Finnskogen må man i tillegg ta høyde for en lang og kald vinter der snøen ligger lenge.

Bjørkene til venstre, furutrærne midt i bildet og de karakteristiske, kjegleformede grantrærne utgjør det meste av skogslandskapet på Finnskogen.

På grunn av skogbruket er vegetasjonsbildet over store deler av Finnskogen svært dynamisk. Ved nylig flatehogst står bare bunnsjiktet med moser og lyng igjen, deretter følger ulike suksjonsstadier fram til det står "ferdig" barskog klar for hogst igjen. Selv om man på grunn av den lange skogbrukshistorien ikke kan snakke om helt urørt skog på Finnskogen framstår noen av skogsområdene som mer urørte og mystiske enn andre, særlig de dype granskogene.

De dype granskogene med veltede trestammer, mosekledd kampsteiner og rik lyngvegetasjon setter et mystisk preg på landskapet.

Dyreliv

Dyrelivet i skogene er rikt, og særlig nærværet til de store pattedyrene er et viktig karaktertrekk for Finnskogen. Observasjoner av truede rovdyr som ulv, gaupe, oter, jerv og brunbjørn er alle registrert gjentatte ganger de siste fem årene (Artsdatabanken, 2019). Ulven står for mange som et symbol for konflikter i grensetraktene, særlig i forbindelse med husdyrhold.

Dyrelivet spiller en viktig rolle for jakt og fiske for både lokalbefolkning og besøkende. Hjortedyr som elg og rådyr finnes over hele Finnskogen og er sammen med skogsfugl, hare og bever viktige for jaktkulturen. I sjøene finnes det blant annet abbor, orret og gjedde.

Tegnforklaring

- Jordbruksområde
- Større bygd
- Skogsveier
- Fylkesvei
- Finnskogleden
- Planlagt vindkraft

5 km 10 km

Figur 9: Arealbruk

Arealbruk

Foruten de større veiene består Finnskogen av et nettverk av skogsveier, anlagt i forbindelse med skogbruk. Skogsveiene krysser åsene på tvers og binder dalene sammen, og fungerer i dag som adkomstveier til fritidsbebyggelse i tillegg til tømmertransport (Bjørnstad et al., 2015). Skogbruket er i tillegg til skogsveiene synlig i landskapet gjennom hogstflater og tømmerlagring.

Skogsveiene binder hele Finnskogen sammen.

Tømmerlagring på Finnskogen.

Bosettingsmønsteret på Finnskogen er svært spredt, med noen mer tettbygde områder. Særlig langs de større innsjøene finner man en del bebyggelse, også i form av fritidsboliger. Det siste stykket før Flisa renner ut i Glomma utgjør kjerneområdet for jordbruksvirksomhet på Finnskogen, og her ligger åkrene side om side ned mot elvebredden. I sør,

der terrenget er flatere, er det også noen mindre jordbruksbygder. Ellers ligger enkelte gårdsbruk, småbruk, fritidsboliger og eneboliger spredt rundt som øyer eller lysninger i skogslandskapet.

Gårdsbruk ligger som mindre øyer i skogslandskapet.

Av større bygder er det særlig Svullrya i Grue kommune og Austmarka i Kongsvinger kommune som utpeker seg. Begge kjennetegnes av mer samlet bebyggelse enn på Finnskogen forøvrig, med både boligområder, kirke og butikk. Austmarka har også en barne- og ungdomsskole, mens Svullrya kun har barnehage etter at skolen ble nedlagt i 2015. Av de to bygdene er det Svullrya som i størst grad framstår som en skogsbygd, omkranset av skog, mens omgivelsene til Austmarka i større grad kjennetegnes av jordbruksområder og åpent landskap. Begge bygdene arbeider aktivt med stedsutvikling for å blant annet øke antall innbyggere og styrke næringslivet.

Svullrya i Grue kommune.

Rekreasjon og friluftsliv

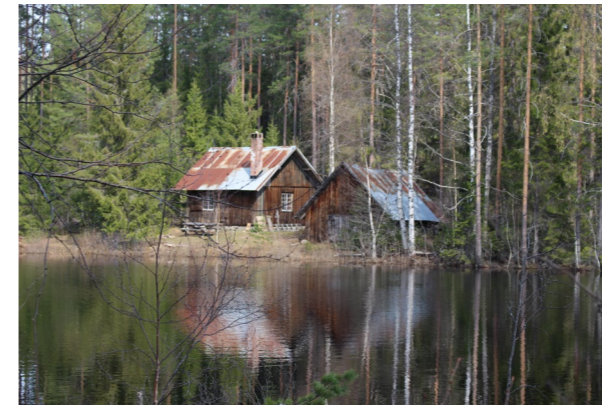
Finnskogen er kjent for gode forhold for rekreasjon og friluftsliv, både blant lokalbefolkningen og besøkende. Den største aktøren innenfor dette er DNT Finnskogen og Omegn (2019), som i tillegg til merking og rydding av stier og arrangering av turer, jobber med å spre kunnskap om den skogfinske kulturen. De har 13 hytter i området, der noen av dem er gamle tømmerhoggerkoier eller deler av gamle finnetorp. Utover disse finnes det også private overnattingsmuligheter i form av blant annet Airbnb, hoteller og campingplasser, samt gapahuker og enklere overnatting ute i naturen. I tillegg til merkede turstier utgjør de mange skogsveiene verdifulle ferdselsårer for turer gjennom landskapet, både til fots og på sykkel. Aktiviteter som jakt, fiske, kanopaddling og bading i innsjøer har gode, naturgitte forutsetninger på Finnskogen.

Merkede turstier leder vei gjennom skogslandskapet.

Badestrand ved Skasen i Grue kommune.

Helgedammen floterbrakke, en ubjetjent turisthytte beliggende langs Rotna noen kilometer sør for Svullrya.

Finnskogleden

Finnskogleden, markert i grønt på kartet på s. 49, er en vandringsrute på 24 mil som slynger seg i grenselandet mellom Norge og Sverige (Oppenheim & Svensson, 2011). Den består av totalt 15 delstrekninger av ulik karakter, og går gjennom både kulturlandskap og frodig skogsnatur. Leden passerer flere gamle finnebosetninger og andre kulturminner. I 2017 ble Finnskogleden plukket ut som et av 12 anbefalte reisemål av Aftenspostens reiseeksperter, med bakgrunn i både naturen og kulturhistorien (Flaatten, 2017). Leden blir holdt i stand blant annet gjennom DNT Finnskogen og Omegn sin stifadderordning, der frivillige blir tildelt en etappe av leden for å bidra til vedlikeholdet av denne. Det planlagte vindkraftverket på Kjølberget i Våler kommune ligger langs den nordlige delen av leden.

Finnskogleden. Foto: Dag W. Grundseth

PAN tretoppfytter

Finnskoglandskapet har også gitt grobunn for nye og innovative satsninger knyttet til reiseliv. I 2013 flyttet Christine Mowinckel med mannen sin Kristian Rostad for å ta over sistnevntes familiegård på Gjesåsen i Åsnes kommune. Her fant de raskt ut at det ville utvikle noe nytt i et ellers tradisjonsbundet område med stort sett konvensjonelt jord- og skogbruk. Dette var starten på PAN tretoppfytter, overnattingshytter med utsikt over landskapet på Finnskogen. Navnet PAN bygger på den greske skogguden, et motsvar til finnenes skoggud Tapio.

Tretoppfytterne på Finnskogen. Foto: PAN Tretoppfytter

Hyttene ligger høyt og luftig og gir et annet syn på Finnskogen enn man vanligvis får. De er nøye plassert i landskapet for å få mest ut av naturen og lyset til enhver tid, og gir i følge Mowinckel en tilstedeværelse i landskapet som er få forunt. Hyttene er tegnet av arkitekt Espen Surnevik som også har tegnet Våler kirke i nabokommunen. I oktober 2018 sto den første hytta ferdig og responsen har vært stor. Paret vant prisen for "Årets gründer i Kongsvingerregionen i 2018" og har vært omtalt i både utenlandske og norske medier. Ved siden av tretoppfytterne driver paret også med kyllingproduksjon og ordinært skogbruk - et eksempel på det "mangesystemet" vi finner mye av utenfor byene.

Tegnforklaring

- Verneplan for vassdrag
- Naturreservat
- Verdifulle kulturlandskap
- Utvalgte kulturlandskap

5 km 10 km

Figur 10: Vern og kulturlandskap

Verneområder

Det finnes en del områder underlagt vern på Finnskogen, både i natur- og kulturkategorien. Både Kynna, Trysilelva og Rotna er vernet etter Verneplan for vassdrag (Miljødirektoratet, 2019). Verneplanen skal utgjøre et representativt utsnitt av landets vassdragsnatur og hindrer utbygging som kan svekke verneverdiene i vassdragene (NVE, 2015). Dette utelukker altså ikke ethvert inngrep eller tiltak innenfor vernesonen - for eksempel er det skogbruksvirksomhet innenfor vassdragene.

Naturreservater, markert i rødt på kartet, ligger spredt fra nord til sør. Både myr- og skogområder er representert, i tillegg til områder med spesielle geologiske forhold (Miljødirektoratet, 2019).

Utover områdene som er underlagt formelt vern er det over hele Finnskogen kartlagt naturtyper som er vurdert som viktige for biologisk mangfold, som gammel barskog og lavlandsmyr. I tillegg er det registrert forekomster av utvalgte naturtyper som slåttemark og slåttemyr i forbindelse med gamle finnetorp og husmannsplasser. Både utvalgte og viktige naturtyper er verdier som må ivaretas også der de ligger utenfor verneområdene. (ibid.)

Kulturhistorien i landskapet

Over hele Finnskogen ligger kulturhistorien i landskapet, men på grunn av tett skog og store avstander kan den være vanskelig å få øye på og skaffe oversikt over. Særlig fornminner som fangstgroper, gravhauger og historiske veier blir fort "usynlige" i skogen og kan gå tapt, til tross for at disse er automatisk fredet etter kulturminneloven (Tomter & Risbøl, 2017). På Finnskogen er det særlig langs veiene registrert en del fornminner (Miljødirektoratet, 2019), men sannsynligvis gjenstår det en del kartlegging da oversikten over kulturminner i utmark på generell basis er svært mangelfull (Tomter & Risbøl, 2017).

Utover de fredete kulturminnene finner man også nyere historiske spor i landskapet, blant annet i

forbindelse med skogbruk. Som nevnt brukes noen av de gamle koiene til overnatting i forbindelse med friluftsliv, og noen steder kan man også se spor etter tømmerfløting i de større elvene.

Helgedammen i Rotna bærer preg av tømmerfløtingen som foregikk på elva.

Verdifulle kulturlandskap, angitt i gult på kartet på motstående side, er en kategori av forvaltningsmessig høyt prioriterte kulturlandskapsområder med både biologiske og kulturhistoriske verdier (Miljødirektoratet, 2019). Innenfor avgrensingen inkluderer disse både gamle husmannsplasser og finnebosetninger, men det er særlig sistnevnte som skiller Finnskogens kulturhistorie fra den vi finner i andre landskapsområder.

Innen 2020 kommer i tillegg enkelte finnebosetninger på Finnskogen til å bli en del av de Utvalgte kulturlandskapene, et utvalg av Norges mest verdifulle kulturlandskap (Landbruksdirektoratet, 2018). Med dette følger tilskudd til å sikre langsiktig skjøtsel og drift av landskapene. De seks foreslåtte områdene omfatter blant annet Hytjansstorpet i Grue kommune og Gravberget i Våler kommune. Områdene omtales som representative for Finnskogen og unike i nasjonal sammenheng, og formidlingspotensialet knyttet til den skogfinske kulturarven anses som stort (ibid.). På kartet er disse områdene markert med logoen til prosjektet (se tegnforklaring).

Historien om skogfinnene

Den skogfinske innvandringen i grensetraktene mellom Norge og Sverige har som tidligere nevnt gitt opphav til navnet Finnskogen og representerer et viktig kapittel i norsk historie i dette området. Skogfinnene var kjent for svedjebruket, en dyrkningsmetode der man sår i aske etter brent skog. Dette er en svært arealkrevende form for jordbruk, og både mangel på skogsområder og konflikter i grensetraktene mot Russland drev de finske svedjebøndene til Sverige og etter hvert videre til Norge, der skogen på dette tidspunktet ikke ble sett på som særlig verdifull (Oppenheim & Svensson, 2011). De første bosetningene på norsk side fant sted ved Røgden fra ca 1640. Svedjebruket ble etter hvert underlagt strenge restriksjoner, men på Finnskogen fortsatte praksisen langt innover 1800-tallet på grunn av mindre kontroll fra myndighetene i de dype skogene (Utdanningsdirektoratet, 2014).

Svedjebruk, maleri av Eero Järnefelt. Originaltittel: Raatajat rabanalaiset - Under the yoke (burning the brushwood). 1893.

Byggeskikken skilte seg fra den norske og svenske på visse områder. Røykstua var hovedhuset, der en stor røykovn uten skorstein sørget for god oppvarming hele året. En røykbadstue sørget for god helse og hygiene. Til slutt var det ria, der svedjerugen ble tørket. Felles for bygningene var røykoven. Foruten svedjebruk drev skogfinnene også med ordinært jordbruk, og etter hvert også skogbruk da dette begynte å vokse fram for alvor utover 17- og 1800-tallet. (Oppenheim & Svensson, 2011).

Svedjebruket hadde best forutsetninger i granskogen oppe i åsene, og dette gjør at finnebosetningene i de fleste tilfeller ligger avsides og, særlig vinterstid, noe utilgjengelig til. Prosjektrapporten *En levande Finnskog - Vårt felles ansvar* (Palmquist et al. (red.), 2011) beskriver hvordan mange av de registrerte bygningene er i dårlig forfatning og sårt trenger vedlikehold (s. 53). De fleste bygningene ligger i forbindelse med fritidseiendommer. På Svullrya har man imidlertid mulighet til å oppleve den skogfinske byggeskikken gjennom Finnetunet, beliggende sentralt i bygda langs Rotna. Her har bygninger blitt flyttet fra opprinnelig plassering og bygget opp på stedet for å skape et helhetlig finnetorp, med røykstue, rie og røykbadstue, samt de vanlige gårdsbygningene som smie og låve.

Røykstua på Finnetunet i Svullrya.

Skogfinnene utnyttet også materialer fra skogen til andre ting enn svedjebruk. For eksempel sies fletting av bjørkenever å ha kommet til Østlandet gjennom den skogfinske innvandringen (Utdanningsdirektoratet, 2014). Bjørkenever ble også brukt som takisolasjon i bygningene. Et annet særpreg ved den skogfinske kulturen var det tette båndet til naturen som kan minne om sjamanisme, med ritualer, besvergelse og symboler. Dette var imidlertid ikke sett på av skogfinnene som noe religiøst og var derfor ikke i konflikt med deres protestantiske tro (ibid.).

Åsta Holth

En svært viktig skikkelse for Finnskogen og skogfinnene i nyere tid var forfatteren Åsta Holth (1904-1999). Holth hadde skogfinske røtter og mye av hennes forfatterskap kretser rundt den skogfinske kulturen som hun var svært opptatt av å formidle og ta vare på (Brenden, 2009). Hun skrev blant annet om undertrykkningen og utnyttningen mange av skogfinnene opplevde, og brakte gjennom dette oppmerksomhet til et viktig tema (ibid.).

Holth tok initiativ til Finnskogdagene, et arrangement som har blitt arrangert i Svullrya hvert år siden 1970 (ibid.). Her blir Finnskogen i tre dager proklamert som selvstendig republikk med egen regjering, og dette markeres gjennom en folkefest med skogfinske kulturtradisjoner. På denne måten fungerer Svullrya som en slags hovedstad og knutepunkt for den skogfinske kulturen på norsk side.

Åsta Holth sitt småbruk Leiråker rett utenfor Svullrya sentrum fungerer i dag som museum, og de siste tre årene har det blitt jobbet med å opparbeide hagen på eiendommen som var i ferd med å gro igjen (Mellem, 2018). Hagen skal åpnes i forbindelse med Finnskogdagens 50-årsjubileum i juli 2019, og består av både nytte-, pryd- og historiske vekster (ibid.).

Åsta Holths gamle småbruk Leiråker, nå museum.

Tysbast i Åsta Holths hage på Leiråker.

Skammen og vendepunktet

Dag Raaberg, direktør ved Norsk Skogfinsk Museum og bosatt på Svullrya, er selv 63 prosent skogfinne. Han forteller om hvordan man tidligere helst ikke skulle vise at man var finsk eller av skogfinsk slekt. Barn ble straffet på skolen hvis de snakket finsk, og presten godtok ikke finske slektsnavn. Dette førte til at mange fortrenget sin bakgrunn - bevisst eller ubevisst - og Raaberg vokse selv opp uten at dette var tema. Han beskriver imidlertid 1970 som et vendepunkt, da Republikken Finnskogen ble startet. Etter dette har folk blitt mer bevisst den skogfinske kulturen, og trenden med å stryke skogfinner fra slekstreet er borte. Folk er ikke lenger skamfulle over de skogfinske røttene sine, og man regner med at det finnes flere hundre personer som anser seg som skogfinner (Utdanningsdirektoratet, 2014). Selv om man stort sett ikke snakker finsk på Finnskogen i dag, kan man finne språket i slekts- og stedsnavn.

Formidling og forvaltning

Norsk Skogfinsk Museum er en sentral aktør i forvaltning og formidling av den skogfinske kulturarven, dette inkluderer også spor etter skogfinner andre steder enn Finnskogen. Museet eier eller forvalter rundt 160 bygninger, og jobber for tiden med Riksantikvaren for å få vernet skogfinske kulturminner. Museet har hovedkontor og utstillinger på Svullrya gamle skole, og har også gjennomført en arkitektkonkurranse for nytt museum. Enn så lenge er det ikke satt av penger i statsbudsjettet til dette.

En annen viktig aktør i forbindelse med den skogfinske kulturarven er Finnskogen kultur- og naturpark. I februar 2019 inviterte regionalparken til et seminar med tema Finnskogen som verdensarv. En plass på UNESCOs verdensarvliste vil i følge parken kunne styrke områdets attraktivitet med tanke på besøk, og dette vil igjen styrke bosteds- og bedriftsattraktiviteten. Utfordringen her ligger imidlertid blant annet i at kulturminnene i stor grad ligger spredt og lite synlig over et svært stort område, men aktiv skogsdrift innimellom.

Både museet og regionalparken jobber aktivt for å bedre informasjon og skilting knyttet til kulturarven, da dette er noe mangelfullt i dag. Det jobbes med å gjøre Svullrya til knutepunkt for skilting og henvisning, noe som også gjenspeiles i stedsutviklingsprosjektet til Grue kommune. Lokale historielag jobber også med formidling av den skogfinske kulturarven, og forvalter noen finnetun. Flere av de gamle torpene er i tillegg bebodd av privatpersoner, og disse spiller derfor også en viktig rolle i ivaretagelsen av kulturarven.

Nasjonal minoritet

Skogfinner er en av Norges fem nasjonale minoriteter, sammen med kvener/norskfinner, jøder, rom og romanifolk/tatere (Kommunal- og moderniseringsdepartementet, u.å.). Gjennom ratifisering av *Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter* og *Minoritetspråkpakten* har Norge forpliktet seg til å ivareta minoritetenes språk og kultur (ibid.). I punkt 1.2 i den overordnede delen av læreplanverket, *Identitet og kulturelt mangfold*, understrekes det at opplæringen skal gi kunnskap om de nasjonale minoritetene (Utdanningsdirektoratet, 2018).

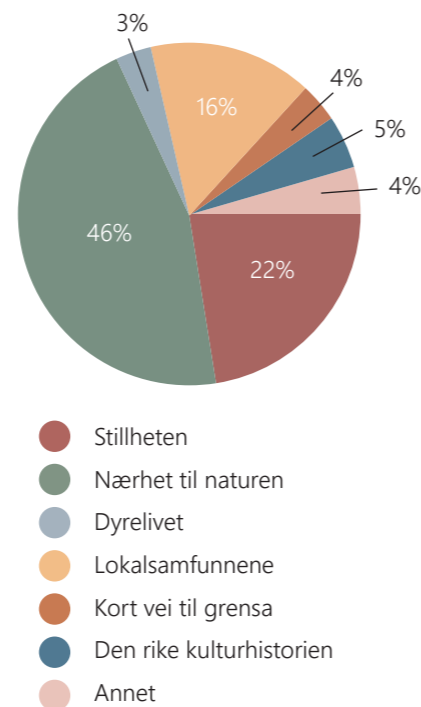
Folk på Finnskogen

Hva betyr Finnskogen for de som bor der? Gjennom spørreundersøkelsen svarte totalt 161 respondenter på ulike spørsmål knyttet til kvaliteter, ulemper/savn og framtidsutsikter på Finnskogen. Aldersgruppene 40-50, 50-60 og 60-70 år utgjorde ca 60 prosent av respondentene, men også unge fra under 18 og opp til 40 år, samt folk over 70 deltok. Nær 65 prosent av respondentene var tilflyttere eller tilbakeflyttere og hadde flyttet hit på grunn av naturen eller familie.

Når beboerne på Finnskogen skal beskrive området med tre ord, er det særlig noen ord som går igjen. Det klart mest brukte ordet er *stillhet* eller *stille* - bortimot en tredjedel svarer dette. Mange velger også å bruke *ro* eller *rolig* og *natur*. Deretter følger ord som *vakkert*, *mystisk* eller *mystikk*, *kultur* og *kulturarv*, *dyreliv* og *frihet*. En respondent beskriver Finnskogen som *Nordens grønne hjerte*, en annen som *paradis på jord*. Bortimot alle ordene som brukes er positivt ladet. Én respondent bruker imidlertid ordet *ensomt*.

Figur 11 viser hva respondentene anser som de største kvalitetene ved Finnskogen, og her er det flere likheter med hvilke ord folk velger å bruke for å beskrive området. Nærhet til naturen har klart høyest svarprosent, fulgt av stillhet og lokalsamfunnene. På spørsmål om hva som utgjør identiteten til Finnskogen mener de fleste av respondentene at naturen er en viktig komponent, tett fulgt av kulturarven (se fig. 12). Andre viktige, identitetsskapende faktorer synes å være mystikken, skogbruket, jakt og fiske samt menneskene som bor på Finnskogen.

Svarene knyttet til kvalitetene og identiteten til Finnskogen henger godt sammen med hva respondentene mener bør være satsningsområdene innenfor økonomisk verdiskaping i framtiden. Hele 42 prosent tror naturbasert reiseliv er den riktige veien å gå, i tillegg anses også kulturarven som et godt utgangspunkt for næringsutvikling - 30 prosent valgte dette alternativet. Resten fordeler seg på det tradisjonelle skogbruket og utvikling av nye treprodukter.

Figur 11: Det beste med å bo på Finnskogen.

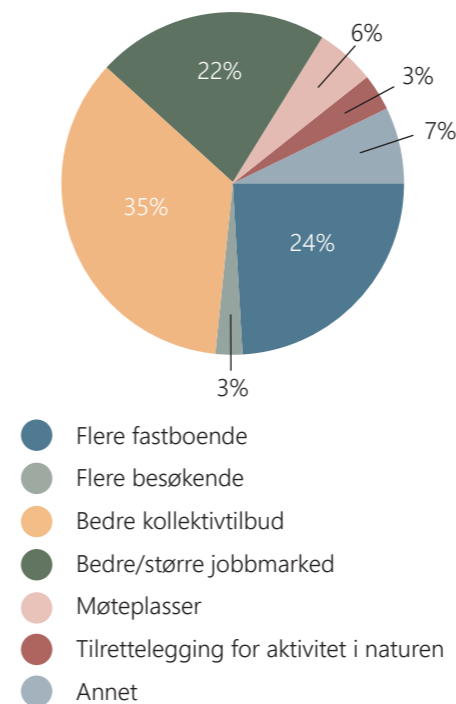

Figur 12: Identiteten til Finnskogen. Respondentene hadde mulighet til å krysse av for flere svaralternativer.

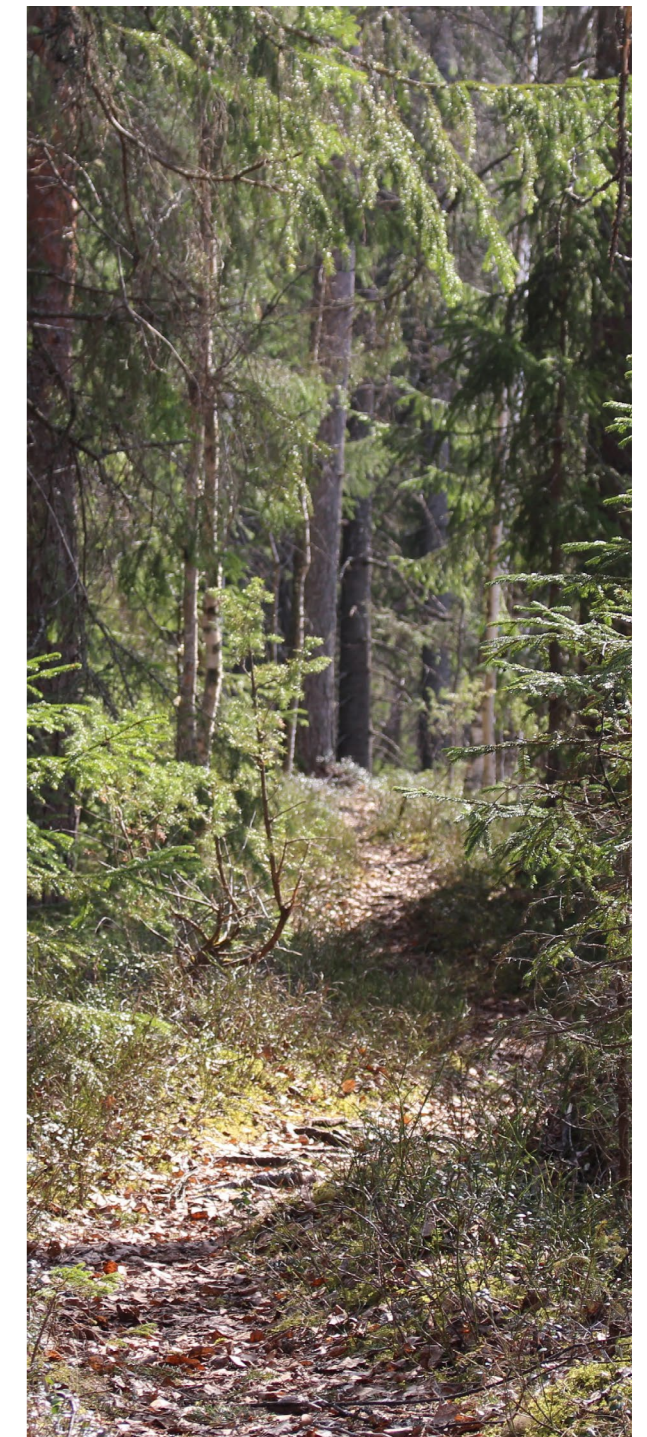
Hele 79 prosent svarer at de tror de kommer til å bli boende på Finnskogen, og av de resterende prosentene er flere usikre på dette spørsmålet enn antallet som svarer nei. Dette, sammen med overvekten av positive ord som brukes for å beskrive

Finnskogen, kan tyde på at folk stort sett trives. Figur 13 viser imidlertid hva folk savner der de bor. Her er det kollektivtilbud, bedre/større jobbmarked og flere fastboende som får størst oppslutning.

I tillegg kom det flere utdypende kommentarer på hva som skal til for å unngå fraflytting. De fleste nevner nødvendigheten av å opprettholde og styrke tilbudene i bygdene. Både kollektivtilbud, nærbutikk, barnehage, skole og idrettslag trekkes fram som svært viktige i denne sammenheng. Det pekes også på nødvendigheten av flere fastboende, gjerne med barn. At jobben kommer nærmere og generelt et større arbeidsmarked trekkes også fram som et ønske av flere. Samtidig som det er et tydelig ønske om utvikling er det også noen som peker på at ting bør være som de er, at "roen og skogen blir som den er". Der vindmøller i forbindelse med det planlagte vindkraftverket i Våler blir nevnt er dette i negative ordelag.

Figur 13: Hva folk savner på Finnskogen.

Naturen går igjen som en svært viktig kvalitet på Finnskogen - både som idenitetskapende element og som utgangspunkt for økonomisk verdiskaping.

4.3 OPPSUMMERING

Kommer man til Finnskogen uten å på forhånd kjenne til historiene i landskapet er det først og fremst den tette skogen som står fram som landskapets særpreg. Litt etter litt oppdager man deretter variasjonene i landskapet, gjennom høye åser og langstrakte daler, de mange innsjøene og elvene og den spredte gårdsbebyggelsen. Stillheten i skogene kan få en til å tro at man befinner seg i et nesten urørt landskap, men de mange sporene etter skogbruksvirksomhet vitner om det motsatte. Selv om den ikke er godt synlig utgjør kulturarven kjernen av identiteten til Finnskogen og gjør området unikt i nasjonal sammenheng.

Bærekraftig utvikling på Finnskogen

Funnene fra analysen viser hvordan Finnskogen som en del av Hedmark fylke knytter seg til de tre overordnede forholdene som ble presentert i del 2, og som bør tas hensyn til i en bærekraftig utvikling av distriktene. For det første representerer skogene store muligheter i det grønne skiftet. Trevirke er en fornybar ressurs, og ved siden av tradisjonelt skogbruk kan det også utvikles nye produkter av biomassen. Biodrivstoff, isolasjonsmateriale, emballasje, husdyrfôr og biokull er noen eksempler på nye bruksområder for tre ved siden av byggematerialer (Norsk landbrukssamvirke, 2017).

Samtidig har Finnskogen store verdier i kultur- og naturarven. Naturreservater, vern av vassdrag og kartlegging av viktige naturtyper er eksempler på forvaltning av naturverdiene. Naturen spiller en stor rolle for de som bor på Finnskogen, og framheves som både en kvalitet i hverdagen og som en selvsagt del av identiteten til landskapet. Den skogfinske kulturarven er særlig karakteristisk for Finnskogen og er en identitetsskapende faktor for mange som bor der, men også andre kulturminner forteller om landskapets historie. Tomter og Risbøl (2017) ved NIBIO påpeker at man i et bærekraftsperspektiv bør ha kunnskap om hvordan skogaktiviteter påvirker kulturminner for å minimere den negative påvirkningen på disse. Både med tanke på det eksisterende skogbruket og når man i framtiden

ser for seg å utnytte Hedmarks skogressurser i nye retninger gjennom bioøkonomi og vindkraft, er påvirkningene dette har på landskapet noe man må ta hensyn til. Også en satsing på turisme i form av naturbasert reiseliv må ta hensyn til det eksisterende kultur- og naturgrunnlaget.

Det siste forholdet, om bolyst og attraktivitet på bygda, er et viktig hensyn å ivareta på Finnskogen gitt de demografiske utfordringene. Fraflytting og en stadig eldre befolkning preger skogskommunene, og det er ventet å fortsette slik. Selv om spørreundersøkelsen avdekket at de fleste kunne tenke seg å bli boende i området, ble det også understreket at det må tas visse grep for å opprettholde lokalsamfunnene. Bedre kollektivtilbud for å lette de store avstandene, opprettholdelse av ulike tilbud i bygdene og større jobbmarked var noen av de tilbakevendende temaene.

En bærekraftig utvikling på Finnskogen bør ta høyde for de ulike forholdene og hva de skaper av utfordringer og muligheter. Å bruke stedsbasert læring som bidrag til denne utviklingen vil derfor innebære å knytte utdanningen opp mot de konkrete ressursene i landskapet for å lære hvordan man kan utnytte og verne om disse, og ikke minst om balansen som må ligge til grunn. Dette vil kunne bidra til at de som vokser opp på eller i tilknytning til Finnskogen i dag ser mulighetene i en framtid i regionen, samtidig som den skogfinske kulturarven blir værende som en del av identiteten til området.

Finnskogmodellen

Det spektakulære fjordlandskapet som dannet grunnlaget for den opprinnelige Aurlandsmodellen har en relativt trinnvis oppbygning - fra bosetningene nede i dalførene, hagen og gården, via kulturlandskapet og elva, ut til fjorden og opp på fjellet. I takt med at man beveger seg lenger ut fra kjernen beveger man seg fra det sterkt menneskepåvirkede til det naturlige, noe som gjenspeiles i læringsaktivitetene. På Finnskogen ser modellen annerledes ut: De

forskjellige landskapskomponentene og potensielle læringsarenaene ligger som en mosaikk over hele landskapet med skogen som bakteppe. Overgangene mellom gammel skog og nye hogstflater er brå, veier skjærer på kryss og tvers gjennom landskapet og bosetninger - både nye bygder og eldre gårdsbebyggelse - ligger som lysninger i den tette skogen. Vann i forskjellige former deler opp landskapet ytterligere. Å snakke om en trinnvis oppbygging blir derfor vanskelig, men vi kan dele opp landskapet i fire hovedkomponenter som alene eller i kombinasjon danner grunnlag for læringsarenaer og læringsoppgaver: skogen, vannet, kulturarven og bygdene eller grendene (se fig. 14).

Den største utfordringen på Finnskogen ligger i geografien og størrelsen på landskapsområdet, med lange avstander og flere administrative grenser å forholde seg til. Det er derfor gunstig å finne et område som kan fungere som kjerne for stedsbasert læring, der de forskjellige komponentene vist i Finnskogmodellen er representert. Fordi stedsbasert

læring skal fungere som et element i stedsutviklingen er det også et poeng at området som blir valgt er av en viss størrelse, med engasjement og vilje for framtidig utvikling.

Svullrya som utgangspunkt

Et naturlig utgangspunkt er Svullrya i Grue kommune. Geografisk ligger bygda sentralt i skogslandskapet med elven Rotna som viktig landskapselement. De store innsjøene Skasen og Røgden ligger henholdsvis rett øst og vest for bygda, og avstanden til den svenske delen av Finnskogen er kort. Både regionalparken, Norsk Skogfinsk Museum og Grue kommune jobber med å gjøre Svullrya til knutepunkt for skogfinsk kultur på norsk side, og Finnskogdagene arrangeres her hvert år. Kommunen ønsker å øke tilflyttingen til bygda og har igangsatt et omfattende stedsutviklingsprosjekt. Likevel mangler bygda en viktig institusjon som lokalsamfunn, nemlig skolen. På de neste sidene følger en introduksjon til Svullrya og foreslåtte tiltak for stedsbasert læring.

Figur 14: Hovedkomponentene i landskapet på Finnskogen utgjør Finnskogmodellen

4.4 SVULLRYA

Svullrya ligger øst i Grue kommune, i den delen av Finnskogen som kalles for Grue Finnskog. Befolkningstallet for grunnkretsen Svullrya, som også omfatter områdene bort mot innsjøene Skasen i vest og Røgden i vest, ligger på 240 (SSB, 2019b). Aldersgruppene 50-66 år og 67 år og oppover er klart høyest representert og utgjør til sammen nesten 70 prosent av befolkningen, mens andelen under 30 kun utgjør 15 prosent (ibid.).

Det lave antallet barn i grunnkretsen gjorde at skolen, Svullrya oppvekstsenter, ble nedlagt i 2015. Den var da Norges minste skole med tre elever. Før det var skolens framtid oppe til diskusjon gjentatte ganger, men stort lokalt engasjement gjorde at den ble bevart. Barnehagen på Svullrya har imidlertid bestått, og har per dags dato ti barn (Grue kommune, u.å.). Her er både fysisk aktivitet i naturen og den skogfinske kulturen fremmet som fokusområder (ibid.).

Historie

Dag Raaberg i norsk skogfinsk museum forteller at Svullrya først ble etablert på midten av 1800-tallet, med kirke fra 1863 og butikk fra rundt 1870. Kirken som står der i dag ble bygget i 1886 og er i nygotisk stil. I bygda finner man også mange trehus i karakteristisk jugendstil som ble bygget da skogbruket tok seg opp i starten av 1900-tallet. Raaberg beskriver Svullrya som et slags Klondike

Et av mange trehus i jugendstil på Svullrya.

fra 30-tallet og til etter krigen, med mye aktivitet og både skobutikker, frisører og flere dagligvarehandlere. Da effektiviseringen i skogbruket tok til fra 60-tallet begynte imidlertid dette å avta, og siden har bygda slitt med fraflytting og andre effekter av sentraliseringen.

Næring og tilbud

De mest sentrale næringene på Svullrya ligger godt synlig langs fylkesveien. Finnskogen Kro og Motell, kalt *Tanken* på folkemunne, er som navnet tilsier både serverings- og overnattingssted samt bilverksted og bensinstasjon. I tillegg har virksomheten en egen dyrehage med blant annet alpakka, lama og villsau. *Tanken* er lett å få øye på med sentral plassering i bygda, og bygningene i laftet stil skiller seg ut fra den øvrige bebyggelsen. Jokerbutikken er som i mange andre mindre tettsteder en viktig institusjon. Her er det post i butikk, apotek og salg av lokale produkter i tillegg til øvrige dagligvarer. Tvers over veien for butikken ligger *Ettertanken*, et relativt nytt tilbud på Svullrya. *Ettertanken* er pub på fredager og kafé på lørdager og serverer blant annet mat på lokale råvarer og hjemmebrygget øl.

Nisjeprodukter har også et marked på Svullrya. Rett over veien for *Tanken* ligger Finnskog Skinn AS som selger skinnprodukter laget av elg fra området, og litt nord for sentrum finner man Atelier Kari der man kan kjøpe håndlagde naturdekorasjoner av materialer fra Finnskogen.

Svullrya i utvikling

Svullrya er som tidligere nevnt et satsingsområde for Grue kommune som gjennom et omfattende stedsutviklingsprosjekt skal gjøre bygda til et attraktivt sted for bosetting, næringsutvikling og som senter for skogfinsk kultur på norsk side (Grue kommune, 2019). Feste Nordøst AS bistår med planfaglig kompetanse i arbeidet og har utarbeidet en overordnet plan for foreslåtte tiltak. Foreløpig består stedsutviklingsprosjektet av åtte delprosjekter, blant annet forskjøning og utbedring av Svullrya sentrum, økt markedsføring og skilting samt "Liv og lys i alle

Figur 15: Oversiktskart Svullrya med viktige institusjoner.

hus og næringsbygg” (ibid. s. 9). I dag er det nemlig mange hus i bygda som står tomme fordi eierne kun bruker dem som feriebolig eller ikke i det hele tatt, samtidig som etterspørselen etter steder å bo øker.

Et annet delprosjekt er å bidra til byggingen av den nye museumsbygningen for Norsk Skogfinsk Museum. I forbindelse med dette avholdt museet en stor arkitektkonkurranse med deltagere fra inn- og utland. Vinnerforslaget “Finnskogens hus” er tegnet med inspirasjon fra skogslandskapet og skal etter planen ligge ved Rotna bru - så sant det bevilges penger til prosjektet. I påvente av nytt museumsbygg har Norsk Skogfinsk Museum hovedkontor på den gamle skolen rett øst for Svullrytjernet. Bygningen er i dårlig forfatning og inviterer ikke til besøk, men har potensiale til å være et signalbygg i bygda.

Vinnerforslaget for nytt skogfinsk museum. Illustrasjon: Filip Lipinski, Andrea Baresi, Jurás Lasovský og Hanna Johansson

Kulturarv

Svullrya er senter for skogfinsk kultur på norsk side av grensa, og dette kommer først og fremst til syne ved det tidligere nevnte Finnetunet, som eies og forvaltes av Norsk Skogfinsk Museum. Finnetunet ligger godt synlig ved Rotna bru og er en samling av karakteristiske, skogfinske bygninger. Utover Finnetunet er ikke den skogfinske kulturarven særlig synlig på Svullrya. Et unntak er en infoplakat ved kirken som markerer starten på Åsta Holths diktersti - en sti fra sentrum og til Holths gamle

småbruk Leiråker. Én helg i året kan man imidlertid oppleve den skogfinske kulturen for fullt i bygda, når Finnskogdagene går av stabelen og Republikken Finnskogen blir proklamert.

Finnetunet med utedo, på finsk “ulkoahuusi”, til venstre og rie til høyre.

Svullrya i landskapet

Navnet Svullrya kommer av *svull*, som i “issvull” og *ry*, som i “tørr, steinet, åsrygg” (Store norske leksikon, 2018). Selve bygda ligger imidlertid lavere enn landskapet rundt, som en forlengelse av Rotnadalen litt lenger nord. Fylkesvei 201 går rett gjennom bygda i sørvest-nordøst retning og holder fartsgrense 50. Parallelt med denne er det anlagt gang- og sykkelvei, men denne stopper ved Rotna bru i sørvest og ved bygdas ende i nordøst. Mindre veier tar av fra fylkesveien og det meste av bebyggelsen er konsentrert langs disse. Nord for fylkesveien ligger eneboligene relativt tett med skogen som bakteppe, mens sørsiden er mer spredtbygd med flere småbruk og noen åpne jordbruksarealer.

Vann

Vann i forskjellige former er viktige landskapselementer på Svullrya. Rotna, en av de store elvene på Finnskogen, renner gjennom bygda i sørvest og under fylkesveien ved Rotna bru. Elva er ikke særlig tilgjengelig i dette området og man må gå et lite stykke nordover før det er tilrettelagt for ferdsel langs bredden. Der kan man gå ned til elva

ved Kverndammen, hvor det også er en gapahuk i tømmer og et krysningspunkt for gående. Sør for Rotna bru kan man gå ned til elva via Finnetunet. Da det planlagte museet er regulert til å ligge langs vestbredden av Rotna, rett nord for fylkesveien og Rotna bru, vil dette kunne øke tilgjengeligheten til elva her.

Krysningspunkt ved Kverndammen, nord for Rotna bru.

Svullrytjernet ligger rett sør for fylkesveien, men er lett å overse da gangveien ligger på mostatt side av veien og det ikke er tilrettelagt for ferdsel i dette området. Tjernet ligger idyllisk til, omgitt av myr og spredte trær. I forbindelse med stedsutviklingsprosjektet har Feste Nordøst AS utarbeidet et forslag til økt tilgjengelighet for gående både rundt Svullrytjernet og langs Rotna, etter sterke ønsker fra lokalbefolkningen (Grue kommune, 2019).

Svullrytjernet, sett fra nord.

Vegetasjon

Det er først og fremst skogsvegetasjon som går igjen på Svullrya, med furu som dominerende treslag. De høye stammene fungerer som romdannende elementer uten å skygge for omgivelsene, og bidrar til en lun stemning i bygda. I området rundt Svullrytjernet er det mye bjørk, noe som setter et litt mykere preg på landskapet her. Utenom privathagene er det tilsynelatende lite opparbeidede grøntarealer på Svullrya, men da både omgivelsene og bygda i seg selv er såpass “grønn” framstår ikke dette som en mangel.

Som en del av arbeidet med å forskjønne sentrum har det gjennom dugnadsarbeid blitt tynnet ut en del i tresjiktet i bygda, men det står fremdeles igjen nok trær til å bevare identiteten som skogsbygd.

Bjørkeskog ved Svullrytjernet.

Furu-trær ved Grue Finnskog kirke i Svullrya sentrum.

4.5 STEDSBASERT LÆRING PÅ SVULLRYA

På Svullrya og i landskapet rundt finner man hovedtypene av landskapskomponenter som inngår i den foreslåtte Finnskogmodellen: Bygda i seg selv med bebyggelse fra skogbrukets storhetstid, skogen utenfor og mellom bebyggelsen, elva og tjernet samt kulturarven - både den materielle og i formidlingsarbeidet til museet. Alene eller i kombinasjon utgjør komponentene utallige muligheter for læringsaktiviteter. Å knytte stedsbasert læring til Svullrya vil derfor kunne gi representativ og verdifull kunnskap om Finnskogen som helhet, som elevene på sikt kan benytte seg av i en eventuell framtid i regionen. Samtidig vil læringsaktivitetene kunne synliggjøre ressursene og verdiene i landskapet for både beboere, besøkende og næringsliv. Både museet, regionalparken og turistforeningen er eksempler på aktører som bør ha et tett samarbeid med en eventuell skole på Svullrya. Særlig museet har en viktig samfunnsrolle som formidler av kunnskap om skogfinnene som nasjonal minoritet. I tillegg utgjør gründere og andre foretak en viktig ressurs i arbeidet med å synliggjøre for elevene hvilke muligheter som ligger i næringsvirksomhet på Finnskogen, for eksempel i forbindelse med naturbasert reiseliv og håndverksprodukter.

Under følger forslag for tiltak og aktiviteter i forbindelse med stedsbasert læring beskrevet og markert i en overordnet plan for bygda. Illustrasjonsplanen viser også forslagene til økt tilrettelegging langs Svullrytjernet og Rotna, basert på planen utarbeidet av Feste Nordøst AS. Disse tiltakene vil øke mulighetene for læringsaktiviteter langs vannet. For å åpne opp for flere læringsarenaer bør man også vurdere å anlegge gang- og sykkelvei bort til de nærliggende innsjøene Skasen og Røgden, da disse i dag er lite tilgjengelige uten bil. Dette vil være et positivt tiltak for både beboere og besøkende på Svullrya.

Forslag 1: Nytt liv på Svullrya gamle skole

Hvis det bevilges penger til bygging av nytt museumsbygg for Norsk Skogfinsk Museum vil de gamle kontorlokalene fristilles, og dette åpner for at skolen igjen kan innta bygningen. Til tross for at det allerede finnes et oppvekstsenter i bygda er det nemlig et poeng å forhindre forfall i den materielle kulturarven. Å bringe gamleskolen tilbake til dens

opprinnelige funksjon vil kunne sikre en form for vern gjennom bruk. Samtidig vil bygningen kunne brukes til arrangementer og møtevirksomhet utenom skoletiden og fungere som en ressurs for resten av bygda.

Forslag 2: Skogen som klasserom

Ved å flytte klasserommet ut blant trærne kan elevene se og oppleve hva som må ligge til grunn for en bærekraftig utnyttelse av ressursene i skogen. Samtidig skaper man tilhørighet til skogen og trygghet til å ferdes og oppholde seg i den. Med enkel tilrettelegging kan skogsklasserommene også fungere som oppholdsplass for turgåere.

Forslag 3: Skolehage på Leiråker

De mange vekstene i den gamle hagen til Åsta Holth er kilde til verdifull kunnskap om hva som kan vokse og gro på Finnskogen der vinteren er lang og kald. De forskjellige klassetrinnene har ansvar for ulike deler av hagen, og her kan man også eksperimentere med dyrking av matplanter. I forbindelse med høsting kan elevene invitere bygda på fellesmåltider i hagen. En ny gang- og sykkelvei vil gjøre veien til hagen kort og styrke koblingen til bygda.

Forslag 4: Neversanking ved Svullrytjernet

Skogfinnene benyttet seg av bjørkenever både i fletting av kurver og som takisolasjon, men per i dag ser man lite av dette håndverket på Finnskogen. Ved Svullrytjernet er det flere områder med bjørkeskog, og her kan elevene sanke never for videreforedling til vesker, kurver og andre produkter. Produktene kan selges på Finnetunet i forbindelse med Finnskogdagene eller andre arrangementer i bygda - kanskje til inntekt for solidaritetsprosjekter med utsatte minoriteter i andre deler av verden?

Forslag 5: Rotna som laboratorium

Hva lever i elva i dag? Hvordan er vannkvaliteten og hva virker inn på denne? Gjennom vannprøver og kartlegging av plante- og dyrearter opparbeider elevene seg kunnskap om forurensing og økologi i de hydrologiske systemene. Funnene kan deretter synliggjøres på infotavler ved den planlagte stien langs elva og med jevne mellomrom oppdateres. På denne måten kan også besøkende og beboere følge med på tilstanden i vassdraget.

Figur 16: Plan for stedsbasert læring på Finnskogen.

Tegnforklaring

- 1 Stedsbasert læring
- Ny gang- og sykkelvei
- Nye ganglinjer Feste
- Nytt museum

2 *Skogen som klasserom*

3 *Skolehagen på Leiråker*

4 *Neversanking ved Svullrytjernet*

5 *Rotna som laboratorium*

A black and white photograph of a forest floor. The ground is covered with a dense layer of fallen branches and small, white, star-shaped flowers. The background is filled with the dark, textured foliage of evergreen trees. A semi-transparent dark grey rectangular box is overlaid on the right side of the image, containing white text.

del 5 || avslutning

Diskusjon, konklusjon og etterord.

5.1 DISKUSJON OG KONKLUSJON

Gjennom denne oppgaven har jeg undersøkt hvordan man kan styrke attraktivitet og bolyst i fraflyttingstruede bygder gjennom en bærekraftig utvikling basert på stedegen kultur og natur. For å svare på dette har jeg tatt utgangspunkt i to underproblemstillinger: *På hvilken måte kan stedsbasert læring bidra til attraktive og bærekraftige lokalsamfunn, og på hvilken måte kan Aurlandsmodellen for stedsbasert læring overføres til skogslandskapet på Finnskogen?*

I tillegg til underproblemstillingene har det vært nødvendig å svare på en hel del andre spørsmål. I det følgende vil jeg gjøre rede for og diskutere funnene fra oppgaven og forsøke å konkludere på bakgrunn av dette.

Levende distrikter

Levende distrikter er nødvendig for å ta vare på kultur- og naturarven som ligger spredt over hele landet, slik Norge har forpliktet seg til gjennom internasjonale konvensjoner. Ressursene her representerer også et sentralt bidrag i det grønne skiftet. Samtidig er sentraliseringen et faktum, og det er uklart hvor store krefter som står bak. Flytting er i stor grad et resultat av egne valg, og det er derfor viktig at bygdene representerer attraktive alternativer til livet i byene - samtidig som de ivaretar særpreget i kultur og natur.

Så hvordan styrker man attraktiviteten, samtidig som de øvrige hensynene ivaretas? De tre eksemplene som ble gjennomgått i del 2 viste ulike måter å tilnærme seg stedsutvikling på. Bygda 2.0 i Trøndelag og Hurdal økolandsby viser hvordan bygdene kan benytte seg av utradisjonelle tolkninger av hva en bygd kan være for å tiltrekke seg spesielle målgrupper, mens Aurland gjennom regionalparken har fokusert på å utvikle den stedege kultur- og naturarven med forankring med lokalsamfunnet. I en mer prosjekterende oppgave hadde det vært gunstig å se nærmere på de to førstnevnte eksemplene, da disse representerer innovative måter planlegge bygd på i form av arkitektur og funksjoner. Med tanke på oppgavens problemstilling utpekte imidlertid

Aurland seg som det mest relevante eksempelet, og det var først og fremst dette som ble tatt med videre i oppgaven.

Sted, landskap og stedsbasert læring

Den teoretiske tilnærmingen til sted og landskap kan synes komplisert og alt for omfattende å ta stilling til for planleggere på daglig basis. Det kan også tenkes at et for stort fokus på teorien vil bidra til å skape mer avstand mellom “eksperter” og “folk”, og på denne måten forhindre vellykkede medvirkningsprosesser. Likevel er de teoretiske poengene viktige å ha med seg, nettopp fordi de forhindrer en overkjørende og såkalt “stedsløs” planpraksis. Å bruke stedsbasert læring som virkemiddel i stedsutviklingen vil kunne oversette teori til praksis, nettopp fordi stedsbasert læring anerkjenner dynamikken i både sted og landskap. Samtidig synliggjør det stedet som noe som er i tilblivelse: det blir stadig oppdaget på nytt, fra dag til dag og fra klassesertrinn til klassesertrinn.

Bærekraftig utvikling og stedsbasert læring

Argumentene for stedsbasert læring er mange og sammensatte, men kan i denne oppgaven knyttes til de tre forholdene som bør ligge til grunn for en bærekraftig utvikling i distriktene: grønn omstilling, vern og ivaretagelse av natur- og kulturarven og attraktive bygdesamfunn. De økofilosofiske og -psykologiske perspektivene som ble presentert i del 2 peker på hvordan en grønn omstilling krever at vi endrer måten vi tenker på, og at dette best gjøres ved å sette oss selv inn i omgivelsene våre. Dette er kjernen av stedsbasert læring, som jo går ut på å flytte klasserommene ut i landskapet. Det ligger likevel ingen automatikk i at det å være ute i naturen i seg selv bidrar til en holdningsendring, man må også være bevisst på *hvordan* man er det.

Bred verdiskaping gjennom kultur og natur fremmes som en mulig tilnærming til bærekraftig utvikling i distriktene, og skal bidra til at både de økonomiske, sosiale og miljømessige dimensjonene av bærekraftsprinsippet blir ivaretatt. Både i Aurland

og på Finnskogen etterstreber regionalparkene å la bred verdiskaping ligge til grunn for arbeidet ved å legge til rette for samarbeid mellom aktører i ulike sektorer. For steder som ikke er en del av en park vil imidlertid stedsbasert læring være en strategi for å implementere den brede verdiskapingen, fordi stedsbasert læring tar sikte på å se sammenhengene mellom ressursene på stedet og i landskapet - både i kultur og natur. Når elevene fra tidlig alder lærer om mulighetene og begrensningene som ligger i utvikling av stedege kultur- og naturressurser vil dette være et viktig bidrag i framtidig næringsutvikling.

Hvordan kan stedsbasert læring bidra til attraktive bygder? Det viser seg at skolen som institusjon ofte er viktig for mindre bygder og tettsteder, og at en eventuell nedleggelse kan komme til å svekke lokalsamfunnet - både i form av tap av en sosial arena og ved at potensielle tilflyttere heller velger et sted som har skoletilbud. Her kan stedsbasert læring fungere som et argument til å opprettholde skolen, fordi samfunnseffekten av stedsbasert læring kan måles opp mot de økonomiske hensynene som taler for nedleggelse. En viktig tanke bak stedsbasert læring er også at tilhørigheten til stedet styrkes gjennom aktiviteter og samhandling med lokalsamfunnet. Tilhørighet til stedet kan bidra til at ungdom velger å bli boende eller flytte tilbake i framtiden, men dette er vanskelig å si sikkert. Dette avhenger for eksempel av at man har gode minner fra skoleårene - og her er ikke stedsbasert læring en garanti.

Finnskogen og Svullrya

Finnskogen er et eksempel på en region gitt av naturgrunnlaget og det kulturelle særpreget, ikke av administrative grenser. I arbeidet med mulighetsstudiet bød dette på utfordringer fordi det fantes lite data om Finnskogen som ett område, og det ble derfor nødvendig å sammenstille mange ulike kilder. De mange grensene kan potensielt by på utfordringer i forvaltning av kultur og natur, og ikke minst i spørsmålet om hvilke næringer som bør ligge til grunn for framtidig utvikling. Det

planlagte vindkraftverket i Våler er et eksempel på at satsingen til én kommune i landskapsområdet kan være i strid med lokalbefolkningens forventninger til landskapsområdet som helhet. Samtidig er prosjektet et eksempel på at næring tilknyttet fornybar industri ikke er ensbetydende med en bærekraftig utvikling i distriktene. Ved å bygge vindpark ved den nordre delen av Finnskogleden forringer man de kulturhistoriske verdiene i området for framtiden, i tillegg til å skape misnøye blant befolkningen.

Kanskje fungerer regionalparken og lokale bottom-up initiativ bedre for å ivareta kvalitetene innenfor større landskapsområder framfor de administrative regionene, nettopp fordi man er så avhengig av å se sammenhengene i det store landskapet. Ved å fremme samarbeid med skolene innenfor landskapsområdet kan man også styrke kommunens rolle i parken. Skolene, gjennom arbeidet med stedsbasert læring, kan fungere som den lokale forankringen samtidig som det regionale perspektivet blir ivaretatt.

Om vi vil ha levende distrikter er det uansett et poeng å planlegge bygder for de som skal bo der, ikke bare for besøkende eller næringsliv. På Svullrya må man ha dette i bakhodet - at man først og fremst planlegger et lokalsamfunn, deretter en destinasjon. Skolen er en naturlig del av et levende lokalsamfunn, og bruken av ressursene i landskapet må være forankret i kunnskap om bærekraft og økologisk balanse. Dette er spesielt viktig i forbindelse med en eventuell satsing på naturbasert reiseliv og bioøkonomi i området, næringer som krever inngrep i naturen. Også kravene til kunnskap om nasjonale minoriteter i den nye læreplanen er et argument for å koble stedsbasert læring til Svullrya, med tanke på bygdas status som norsk senter for skogfinsk kultur. Selv om det er umulig å si i hvor stor grad stedsbasert læring faktisk kan virke utslagsgivende for et bærekraftig og attraktivt lokalsamfunn på Finnskogen, kan man i det minste tenke seg at arenaene som oppstår vil bidra til en større bevissthet rundt områdets ressurser og potensielle -

både i kultur og natur.

Er stedsbasert læring realistisk på Svullrya? Som i all planlegging er det økonomiske og logistiske hensyn å ta stilling til også her. Svullrya skoles nedleggelse ble jo forsvart med at det ikke var nok elever - de fleste vil være enige om at tre er alt for få - og det kan virke kontraproduktivt å skulle argumentere for å reetablere en skole i bygda. Stedsbasert læring på Svullrya kan imidlertid implementeres gradvis som en del av skolehverdagen på skolen i kommunesenteret Kirkenær, for eksempel ved å legge undervisningen til bygda en eller to ganger i uka. På sikt - i en optimal situasjon der fraflytningstrenden på Finnskogen blir snudd - kan det tenkes at man vil kunne forsvare en skole som ligger på Svullrya på heltid.

Overføringsverdi

Som Smith (2002) påpeker er ikke stedsbasert læring hensiktsmessig som allmenngyldig modell fordi man hver gang må ta utgangspunkt i stedets premisser. Likevel vil det at flere skoler og steder innfører stedsbasert læring i lokalsamfunnet føre til at det vil bli lettere for andre steder igjen, fordi man får et erfaringsgrunnlag å bygge videre på. Sammenligner man Aurland og Finnskogen kan man se at mange av læringsarenaene ligner på hverandre til tross for at landskapene er helt ulike.

De fleste skoler vil nok hevde at de allerede bruker stedet sitt aktivt i undervisningen, og dette stemmer nok til en viss grad. Gitt utfordringene vi står overfor - med sentralisering, forfall i kultur- og naturarv og behovet for en grønn omstilling - er det imidlertid på sin plass å spørre om dette er nok? Skolen har en viktig samfunnsrolle - kanskje den viktigste - ved å bidra til å legge grunnlaget for framtidige generasjoners verdisyn. Kanskje kan skogturen være mer enn grilling ved en opptråkket bål plass, og timene med kunst og håndverk ivareta lokale tradisjoner framfor generiske eksempler fra læreboka?

Til tross for at de mange temaene i denne oppgaven

kan vitne om det motsatte, er stedsbasert læring en lavterskel inngang til bevisstgjøring av lokale ressurser. Selv om det er en stor fordel å ha en regionalpark i ryggen som kan koordinere samarbeid med lokale aktører, eller fysisk tilrettelegging i landskapet som letter undervisningen kan stedsbasert læring også starte i det små: Hva er spesielt for bygda vår og hvordan kan vi bruke dette i undervisningen? Samtidig er det også viktig å understreke kommunenes rolle i dette. Når økonomiske hensyn gjør det nødvendig å legge ned de minste skolene bør man se på muligheten for å opprettholde noe av undervisningen her, og på denne måten sende signaler om at også disse stedene har verdi i framtidig utvikling.

Landskapsarkitektens rolle

Å undersøke hva landskapsarkitekter kan bidra med i bygdeutviklingen var en del av motivasjonen for denne oppgaven, og har til en viss grad blitt utforsket gjennom mulighetsstudiet. Der landskapsarkitektur i byene ofte handler om å tilføre grønt - skape naturlignende pusterom i den urbane strukturen - handler kanskje landskapsarkitektur på bygda om hvordan man aktivt tar i bruk det av natur og kultur som allerede eksisterer i landskapet, for eksempel gjennom utradisjonelle metoder som stedsbasert læring. Men nøyaktig hva er landskapsarkitektens rolle i dette arbeidet? Det er først og fremst viktig å erkjenne at de fleste planleggere ikke har pedagogisk bakgrunn og at samarbeid med andre yrkesgrupper derfor bør ligge til grunn. I denne oppgaven har det ikke vært anledning til å gå i detalj på læringsaktiviteter, men disse bør samsvare med læreplanen for å få gjennomslag for stedsbasert læring.

Å skape arenaer for stedsbasert læring handler i stor grad om å analysere stedet og landskapet og utpeke ressurser, muligheter og utfordringer. Dette, i tillegg til å fysisk legge til rette for bruk og opplevelse på de enkelte arenaene, er utvilsomt noe landskapsarkitekter kan bidra med. Samtidig er det et poeng at lokalsamfunnet, og elevene,

selv ser hvordan man kan tilrettelegge for bruk og synliggjøring av landskapet. En høy grad av medvirkning bør derfor påregnes.

Konklusjon

Denne oppgaven gir, om enn ikke en fullstendig løsning, i hvert fall et forslag til hva som kan være en mulig tilnærming til bærekraftig bygdeutvikling basert på stedegegne kultur- og naturressurser. Hensikten har ikke vært å argumentere for at alle skal flytte ut i distriktene, snarere poengtere at de samfunnene som finnes spredt over hele landet har en verdi - både historisk, samtidig og framtidig. Det bør være et mål at bygder og tettsteder uavhengig av geografisk lokalisering er livskraftige og representerer mangfoldet av naturen og kulturen i vårt langstrakte land. Gjennom mulighetsstudiet på Finnskogen og Svullrya har stedsbasert læring vist seg å være en tilnærming som kan framheve kvaliteter og mulighetsrom i skogsbygder så vel som i fjordbygder, samtidig som det lokale og regionale perspektivet blir ivaretatt.

Om stedsbasert læring bidrar direkte til attraktive og bærekraftige lokalsamfunn er likevel vanskelig å si. Tilrettelegging for opplevelse og aktiviteter i omgivelsene kan selvfølgelig heve livskvaliteten for lokalbefolkningen og øke attraktiviteten for besøk, og skoletilbudet i seg selv har vist seg å kunne ha effekt på tilflytting. Likevel vil nok stedsbasert læring først og fremst være et verdifullt bidrag i bygdeutviklingen i et langsiktig perspektiv, der målet er å bygge tilhørighet til sted og landskap fra tidlig alder framfor å ty til tilbakeflyttingskampanjer når ungdommene har forlatt bygda.

Til syvende og sist kan stedsbasert læring fungere som en drivkraft for å skape bevissthet rundt hva som skal til for en bærekraftig samfunnsutvikling i distriktene, fordi det tar tak i kjernen av det bærekraftige utvikling handler om - å sikre at vår levemåte i dag ikke går på bekostning av framtidige generasjoner. I takt med at elevene vokser opp vil dette forhåpentligvis komme til syne i

lokalsamfunnet gjennom mindre fraflytting grunnet økt stedstilhørighet, styrket økonomi som følge av næringsvekst basert på lokale ressurser og bedre miljømessig bærekraft fordi befolkningen lever og handler i erkjennelsen av at de er en del av et større bilde.

5.2 ETTERORD

Det tok lang tid før jeg visste hvor jeg ville med denne oppgaven, og jeg er ikke sikker på om jeg vet det ennå. Min naive tro på at bygdeutvikling og -planlegging skulle være et oversiktlig tema ble tidlig i prosessen lagt til side, og jeg sitter om mulig igjen med enda flere spørsmål enn da jeg startet. Etter hvert som oppgaven utviklet seg ble stadig nye dører åpnet, og mange temaer ligger igjen uutforsket. For en som har viet mesteparten av sin studiehverdag til praktiske oppgaver med et stort fokus på det visuelle var særlig mengden teori og litteratur knyttet til de ulike temaene en uendelig oppdagelsesreise - for hver artikkel jeg leste åpenbarte det seg ti nye i kildehenvisningene, den ene tilsynelatende mer interessant enn den andre. Dette førte til at jeg fikk mindre tid til mulighetsstudiet enn jeg skulle ønske.

Å skulle ta for meg et fremmed sted helt på egen hånd var også en større utfordring enn jeg hadde sett for meg. Særlig ble jeg oppmerksom på mine egne sperrer når det gjaldt å komme i kontakt med lokalbefolkningen. Jeg er takknemlig for at man i de fleste tilfeller har flere å støtte seg på, enten det er kollegaer eller medstudenter. Til tross for dette er jeg glad for at jeg valgte å skrive denne oppgaven alene - friheten det har gitt med tanke på hva jeg ønsket å fordype meg i har vært uvurderlig.

Til syvende og sist sitter jeg igjen med en økt forståelse og et større engasjement for hva landskapsarkitekter kan bidra med i samfunnsutviklingen - også på bygda.

5.3 LITTERATURLISTE

- Aasen, J. (2008). *Dewey : John Deweys pedagogiske filosofi*. Vallset: Oplandske Bokforlag
- Aasland, A. & Søholt, S. (2017). Skolenedleggelse i distriktene: Konflikt og samarbeid. Tilgjengelig fra: <https://www.utdanningsnytt.no/debatt/2017/mars/skolenedleggelse-i-distriktene-konflikt-og-samarbeid/> (lest 29.03.2019)
- Agnew, J. A. (1987). *Place and politics: The geographical mediation of state and society*. London: Allen & Unwin
- Artsdatabanken (2019). Artskart. Tilgjengelig fra: <https://artskart.artsdatabanken.no>
- Barane, J., Hugo, A. & Clemetsen, M. (2015). *Kunnskap for ei felles framtid : Lokal forankring av læreplanen*. Bergen: Fagbokforlaget
- Berg, N. G. & Dale, B. (2015). Sted - noen nyere teoretiske tilnærminger og debatter. I: Aure, M., Berg, N. G., Cruickshank, J. & Dale, B. (red.) *Med sans for sted - nyere teorier*, s. 31-46. Bergen: Fagbokforlaget.
- Berg, N. G. & Dale, B. (2013). Hva er stedsidentitet, og hvordan fanger vi den opp?. I: Førde, A., Kramvig, B., Berg, N. G. & Dale, B. (red.) *Å finne sted. Metodologiske perspektiver i stedsanalyser*, s. 23-41. Trondheim: Akademika Forlag
- Bjørnstad, K., Knagenhjelm, T. & Johansen, G. (2015). *Vårt landskap - våre fortellinger : utvikling av formidling og opplevelser på Finnskogen*. Aurland Naturverkstad. Rapport 2/2015.
- Brenden, R. (2009). Åsta Holth. I Norsk biografisk leksikon. Tilgjengelig fra: https://nbl.snl.no/%C3%85sta_Holth (lest 26.04.2019)
- Bygda 2.0. (u.å). Om Bygda 2.0. Tilgjengelig fra: <http://www.bygda20.no/om-bygda-2-0-2> (lest 25.03.2019)
- Clemetsen, M. & Krogh, E. (2010). Landskapsressursanalyse. Verktøy for mobilisering, stedbasert læring og verdiskaping. I: Haukeland, P. I. (red.): *Landskapsøkonomi. Bidrag til bærekraftig verdiskaping, landskapsbasert entrepenørskap og stedsutvikling. Med eksempler fra regionalparker i Norge og Europa*, s. 51-76. TF-rapport nr. 263. Bø: Telemarkforskning.
- Damman, E. (2016). *Fremtiden i våre hender. Om hva vi alle kan gjøre for å styre utviklingen mot en bedre verden*. Oslo: Domino Norsk Forlag
- Det norske hageselskap (2019). Klimasonkart. Tilgjengelig fra: <http://www.hageselskapet.no/klimasonkart/> (lest 19.04.2019)
- Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren (2011). Veileder : Metode for landskapsanalyse i kommuneplan.
- Distriktssenteret (2018). *Verdiskaping i ditt lokalsamfunn. Temabeste om verdiskaping basert på natur- og kulturressursar*. 2. opplag. Tilgjengelig fra: <https://distriktssenteret.no/litteratur/verdiskaping-i-ditt-lokalsamfunn/> (lest 25.03.2019)
- DNT Finnskogen og Omegn (2019). Tilgjengelig fra: <https://finnskogen.dnt.no/> (lest 21.04.2019)
- Flo, B. E. (2017). Det grøne skiftet og grendende - sentrum og periferi i den nye økonomien. *Plan 2/2017*: s. 26-29
- Finnskogen natur- og kulturpark (2013). Parkplan 2014-2024.
- Flaatten, C. (2017). Her er stedene reiseekspertene mener du bør reise til i 2018. Aftenposten, 30 nov. Tilgjengelig fra: <https://www.aftenposten.no/reise/Her-er-stedene-reiseekspertene-mener-du-bor-reise-til-i-2018-10721b.html> (lest 04.04.2019)
- FN (2019a). Bærekraftig utvikling. Tilgjengelig fra: <https://www.fn.no/Tema/Fattigdom/Baerekraftig-utvikling> (lest 18.02.2019)
- FN (2019b). FNs bærekraftsmål. Tilgjengelig fra: <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-baerekraftsmaal> (lest 18.02.2019)
- Grimsrud, G. M. & Aure, M. (2013). *Tilflytting for enhver pris? En studie av tilflyttingsarbeid i norske distriktkommuner*. Ideas2evidence rapport 4/2013.
- Grue kommune (2019). Plan for stedsutvikling på Svullrya 2017 - 2019. Versjon 3.0. Plandokument.
- Grue kommune (u.å). Svullrya barnehage. Tilgjengelig fra: <https://www.grue.kommune.no/category21198.html> <https://www.grue.kommune.no/category21198.html> (lest 26.04.2019)
- Harsvik, T. & Skulberg, H. (2012). *Utdanning for bærekraftig utvikling. En publikasjon i en serie om utdanningens samfunnsmessige betydning*. Temanotat 2/2012. Oslo: Utdanningsforbundet
- Haukeland, P. I. & Brandtzæg, B. A. (2014). *Naturarv skaper verdier. Sluttanalyse av verdiskapingsprogrammet Naturarven som verdiskaper*. TF-rapport nr. 351/2014
- Haukeland, P. I. & Brandtzæg, B. A. (2009). *Den brede verdiskapingen : Et bærekraftig utviklingsperspektiv på natur- og kulturbasert verdiskaping*. TF-notat nr. 20/2009.
- Hedmark fylkeskommune (2016). Regional planstrategi 2016-2020.
- Hurdal økolandsby (u.å). Tilgjengelig fra: <https://www.hurdalecovillage.no/> (lest 26.03.2019)
- Jakobsen, T. G. (2005). *Økofilosofi - økologi, evolusjonsteori og transformativ læring*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag

Klima- og miljødepartementet (2014). Grønt skifte - klima- og miljøvennlig omstilling. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/klima/innsiktsartikler-klima/gront-skifte/id2076832/> (lest 28.02.2019)

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2018). Stedsutvikling. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/kommuner-og-regioner/by-og-stedsutvikling/stedsutvikling-2/id476451/> (lest 19.02.2019)

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2017). *Berekraftige byar og sterke distrikt*. (Meld. St. 18 (2016-2017)).

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2014). Den europeiske landskapskonvensjonen. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan-og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/id410080/> (lest 25.01.2019)

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2009). Europeisk landskapskonvensjon. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan-og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/om-konvensjonen/europeisk-landskapskonvensjon-norsk-tekst/id426184/> (lest 25.01.2019)

Kommunal- og moderniseringsdepartementet (u.å.). Nasjonale minoriteter. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/id1404/> (lest 19.04.2019)

Kvaløy, S. (1976). *Økokrise, natur og menneske : en innføring i økofilosofi og økopolitikk*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag

Kyllingstad, R. (1988). *Dit vi kom fra - der det gror : Avvikling eller nytt liv for bygde-Norge?* Oslo: Landbruksforlaget

Kyllingstad, R. (2013). Urbanisten, byen og verden. *Plan* 4-5/2013: s. 100-102

Lala Tøyen (u.å.). Tilgjengelig fra: <http://lala.no/>

Landbruksdirektoratet (2018). *Utvalgte kulturlandskap i jordbruket – nye områder 2018-2020. Tilråding til Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet fra Miljødirektoratet, Riksantikvaren og Landbruksdirektoratet*. Rapport 22.01.2018

Langørgen, A. (2007). Sentralisering - årsaker, virkninger og politikk. *Samfunnspeilet/ Statistiske sentralbyrå*, 21, (2): s. 46-60.

Lorange, E. (1977). *Regional tenkning : betingelse for god planlegging*. Oslo: Universitetsforlaget

Mellem, K. (2018). Damene med den vakreste sommerjobben. *Glåmdalen*, 19. mai. Tilgjengelig fra: <https://www.glomdalen.no/asta-holth/hage/finnskogen/damene-med-den-vakreste-sommerjobben/s/5-19-465601?access=granted> (lest 01.05.2019)

Miljødirektoratet (2019). Naturbase kart. Tilgjengelig fra: <https://kart.naturbase.no/>

Myhre, J. E. (2015). Et bonde- og fiskersamfunn. Tilgjengelig fra: <https://www.norghistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/teknologi-og-okonomi/1405-et-bonde-og-fiskersamfunn.html> (lest 26.04.2019)

NGU (2019). Nasjonal arealinformasjon. Norges geologiske undersøkelse. Tilgjengelig fra: http://geo.ngu.no/kart/arealis_mobil/

NIBIO (2016). Stor tro på norsk bioøkonomi. Tilgjengelig fra: <https://www.nibio.no/nyheter/stor-tro-p-norsk-bioekonomi> (lest 15.03.2019)

NIBIO (2019). Arealinformasjon. Tilgjengelig fra: <https://kilden.nibio.no>

NOU (2004:19). *Livskraftige distrikter og regioner. Rammer for en helhetlig og geografisk tilpasset politikk*.

Norsk landbruksamvirke 2017). 5 eksempler på bioøkonomi for norsk skog. Tilgjengelig fra: <https://www.landbruk.no/bioekonomi/5-eksempler-pa-bioekonomi-norsk-skogindustri/> (lest 27.04.2019)

Norske parker (2012). *Norske parker. Lokalparker og regionalparker i Norge. Verdigrunnlag - mål - kriteriesystem - godkjenning*. Notat.

NVE (2015). Verneplan for vassdrag. Norges vassdrags- og energidirektorat. Tilgjengelig fra: <https://www.nve.no/vann-vassdrag-og-miljo/verneplan-for-vassdrag/> (lest 16.04.2019)

Nyseth, T. & Pløger, J. (2015). Perspektiver på steds tilblivelse. I: Aure, M., Berg, N. G., Cruickshank, J. & Dale, B. (red.) *Med sans for sted - nyere teorier*, s. 47-63. Bergen: Fagbokforlaget.

Næss, A. (1976). *Økologi, samfunn og livsstil : utkast til en økosofi*. Oslo: Universitetsforlaget

Olufsen, L. (2014). Den nye bygda. *Plan* 6/2014: s. 40-43

Oppenheim, F. & Svensson, D. (2011). *Möte med Finnskogar : Skogfinska besöksmål i mellersta Skandinavien*. Värmlands museum.

Palmquist, S., Björklund, M. & Lahn, T. (red.) (2011). *En levande Finnskog - vårt felles ansvar. Sluttrapport*. Hedmark fylkeskommune

Pedersen, H. (2019). Fornuft, følelser og fylkessammenslåing. *Plan* 1/2019: s. 28-29

Puschmann, O. (2005). *Nasjonalt referansesystem for landskap. Beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner*. NIOS rapport 10/2005. Norsk institutt for jord- og skogkartlegging, Ås. Side 34-37.

Regjeringen (2018). Hvorfor stedsutvikling? Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/sub/stedsutvikling/om/stedsutvikling-mellomside/id2362955/> (lest 20.02.2019)

Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. London: Pion Ltd.

Riksantikvaren (2011). *Kulturminner i bruk - verdi, vekst og vern : Verdiskapingsprogrammet på kulturminneområdet 2006 - 2010*. Sluttrapport fra Riksantikvaren.

Rønning, W., Solstad, K. J. & Øines, T. (2003). *Det trengs ei hel bygd for å oppdra et barn*. NF-rapport nr. 3/2003

Skår, M., Gundersen, V. og Krogh, E. (2010). Hvordan integrere hverdagsfriluftsliv i planleggingen? *Kart og plan*, vol. 70, 4/2010: s. 254-264

Smith, G. A. (2002). Place-based education : learning to be where we are. *Phi Delta Kappan*. April 2002.

SSB (2019a). Kartverktøy. Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://kart.ssb.no/>

SSB (2019b). Statistikkbanken befolkning. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/statbank/list/folkemengde> (lest: 28.04.2019)

SSB (2018a). *Befolkningsframskrivingene 2018. Modeller, forutsetninger og resultater*. Rapport 2018/21. Statistisk sentralbyrå

SSB (2018b). Befolkningsframskrivinger i kommunene. 2018 -2040. Kart fra Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <http://ssb1.maps.arcgis.com/apps/MapSeries/index.html?appid=59ccdd3707ef4a76bdab47e760e7674a> (lest 03.04.2019)

Steinset, T. (2019). Trysil har mest skog - men Elverum topper hogst-lista. Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/trysil-har-mest-skog-men-elverum-topper-hogst-lista> (lest 05.04.2019)

Stoknes, P. E. (1994). *Økopsykologi : Fra et intrapsykisk selv til et økologisk selv*. Hovedoppgave. Oslo: Universitetet i Oslo

Store norske leksikon (2018). Svullrya. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/Svullrya>. (lest 26.04.2019)

Swanwick, C. (2002). *Landscape character assessment: Guidance for England and Scotland*. The Countryside Agency & Scottish Natural Heritage

Sørli, K. (2009). *Bolyst og stedsattraktivitet - motiver for å flytte og bo i distriktene*. NIBR-notat 2009:111

Telemarksforskning (u.å). Bred verdiskaping. Tilgjengelig fra: https://www.telemarksforskning.no/fag/tema.asp?gID=rei&t_id=126 (lest 18.02.2019)

Tomter, S. M. & Risbøl, O. (2017). Kulturminner i skog. Norsk institutt for bioøkonomi. Tilgjengelig fra: <http://www.skogbruk.nibio.no/kulturminner-i-skog> v(Lest: 25.04.2019)

UNESCO (1972). *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage 1972*. Tilgjengelig fra: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (lest 25.01.2019)

Utdanningsdirektoratet (2018). Overordnet del av læreplanverket. Tilgjengelig fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/> (lest 14.03.2019)

Utdanningsdirektoratet (2015). Prinsipper for opplæringen. Tilgjengelig fra: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/prinsipper-for-opplaringen2/> (lest 29.03.2019)

Utdanningsdirektoratet (2014). Skogfinnene. I: *Våre nasjonale minoriteter : til ansatte i barnehager og skoler*: s. 42-47. Informasjonsmaterieell. Oslo: Utdanningsdirektoratet

Vareide, K., Svoldal, S., Storm, H. N. & Groven, S. (2018). *Suksessfulle distriktskommuner anno 2018*. TF-rapport nr 442/2018.

Vareide, K., Kobro, L., & Storm, H. (2013). *Programteori for attraktivitet : Sammenhangsrapport*. TF-notat nr.13/2013

Verdenskommissjonen for miljø og utvikling (1987). *Vår felles framtid*. Oslo: Tiden Norsk Forlag

Villa, M. (2015). *Litteraturløp gjennomgang: Forskning og evaluering om skolesentralisering*. Norsk senter for bygdeforskning. Notat 22.09.2015.

5.4 FIGURER OG BILDER

Bilder og fotografier

Fotografier som ikke er angitt i listen under er tatt av undertegnede.

Side 23. FN's bærekraftsmål. Grafikk. Lastet ned fra: <https://www.fn.no/Om-FN/FNs-baerekraftsmaal> (22.03.2019)

Side 27. Bygdeboksen i Bygda 2.0. Foto. Lastet ned fra: <http://www.bygda20.no/om-bygda-2-0-2> (25.03.2019)

Side 28. Hurdal økolandsby. Foto. Lastet ned fra: <https://www.aktiv-hus.no/hurdal-kolandsby> (5.03.2019)

Side 28. Aurlandsfjorden. Foto. Lastet ned fra: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Aurlandsfjorden_frå_Snøvegen.jpg (25.03.2019)

Side 36. Tufoen i Tøyenparken. Foto. Lastet ned fra: <http://lala.no/> (18.04.2019)

Side 42. Logo Finnskogen natur- og kulturpark. Grafikk. Lastet ned fra: <http://www.norskeparker.no/historisk-grenseoverskridende-samarbeid-finnskogen-natur-kulturpark-etablert/> (22.04.2019)

Side 51. Finnskogleden. Foto. Lastet ned fra: <https://www.aftenposten.no/reise/Her-er-stedene-reiseekspertene-mener-du-bor-reise-til-i-2018-10721b.html> (16.04.2019)

Side 51. PAN tretopphytter. Foto. Lastet ned fra: <https://panhytter.no/gallery/our-view/?lang=en> (16.04.2019)

Side 53. Svedjebuk. Maleri. Lastet ned fra: <https://375humanistia.helsinki.fi/en/helsingin-yliopiston-piirustuslaitos/eero-jarnefelt-from-savonian-landscapes-to-portraits> (22.04.2019)

Side 61. Svullrya gamle skole. Foto. Lastet ned fra: http://felles.origo.no/-/venue/show/46818_svullrya-gamle-skole?ref=checkpoint (26.04.2019)

Side 62. Vinnerforslag nytt skogfinsk museum. Illustrasjon. Lastet ned fra: <https://www.arkitektur.no/unge-arkitekter-vant-skogfinsk-museum> (15.04.2019)

Figurer

Alle figurer er egenproduserte og tilpasset layouten, men der de er basert på eksisterende data kommer dette fram av kildenhenvvisninger i figurteksten.

Figur 1. Lokalisering av case-område.

Figur 2. Tre hovedelementer i stedsbegrepet.

Figur 3. Tre dimensjoner i bærekraftig utvikling

Figur 4. Opplæringens verdigrunnlag.

Figur 5. Aurlandsmodellen.

Figur 6. Finnskogen avgrensning

Figur 7. Oversiktskart Finnskogen.

Figur 8. Analyse vann.

Figur 9. Analyse arealbruk.

Figur 10. Analyse vern og kulturlandskap.

Figur 11. Svar på spørreundersøkelse: Det beste med å bo på Finnskogen.

Figur 12. Svar på spørreundersøkelse: Hva som utgjør Finnskogens identitet.

Figur 13. Svar på spørreundersøkelse: Hva folk savner på Finnskogen.

Figur 14. Finnskogmodellen

Figur 15. Oversiktskart Svullrya.

Figur 16. Illustrasjonsplan stedsbasert læring.

Kartdata Finnskogen overordnet

Kartdatene er N250-data i UTM32 Euref89 og er lastet ned fra geonorge.no, mars 2019.

Kartdata Svullrya

Kartdatene er FKB-data og Matrikkeldata i UTM32 Euref89 og er lastet ned fra [Norgedigitalt](http://norgedigitalt.no) mars 2019.

Ortofoto (s. 61) fra 3.10.16 er lastet ned fra [Norgebilder](http://norgebilder.no), mars 2019.

5.5 VEDLEGG

INTERVJUGUIDE

Masteroppgave i landskapsarkitektur vår 2019 – Julie Therese Hegland

Arbeidstittel: *Kultur- og naturarven i landskapet som aktivt verktøy i bygde- og tettstedsutvikling - eksempelstudier fra Finnskogen*

KOMMUNE

- Hva slags potensielle tilflyttere skal Finnskogen/Grue kommune rette seg mot?
- Hvorfor skal man flytte til Finnskogen?
- Hva skal til for å gjøre Finnskogen attraktiv for tilflytting?
- Hva slags arbeidsplasser kan dere tilby til eventuelle tilflyttere?
- Hva slags boformer kan dere tilby til eventuelle tilflyttere?
- Hva opplever kommunen selv som de største utfordringene med tilflytting?
- I hvilken grad og på hvilken måte brukes kulturarven på Finnskogen aktivt i stedsutviklingsprosesser, med tanke på både turisme, næringsliv og tilflytting?
- Hvordan samarbeider Finnskogkommunene med stedsutvikling og forvaltning av landskapsområdet på tvers av grensene? (kommunegrenser og landegrense)

NÆRING

- Er det rom for mer næringsliv i Finnskogen? Innenfor nye typer av virksomheter?
- Hva skal til for å satse på et lite sted?
- Hvordan er samarbeidet i næringslivet på Finnskogen, også på tvers av landegrensen?
- Hva savner dere som næringsdrivende på Finnskogen?
- Hva gjør Finnskogen spesielt med tanke på næringsliv?

BEBOERE PÅ FINNSKOGEN

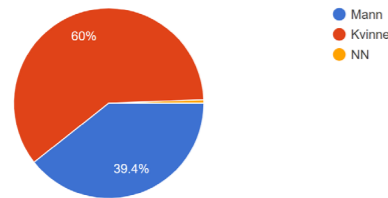
- Kjønn/alder
- Hvor lenge har du bodd på Finnskogen?
- (Hvis ikke fra Finnskogen) Hvorfor flyttet du til Finnskogen?
- (Hvis flyttet tilbake) Hvorfor flyttet du tilbake?
- Hva er det beste med å bo på Finnskogen?
- Savner du noe på Finnskogen?
- Hva anser du som «ditt område» på Finnskogen (landskap, natur, skog, vann, fjell). Hvordan bruker du det i hverdagen?
- Ditt forhold til kulturarven på Finnskogen (herunder kulturlandskap, kulturminner, musikk, litteratur, historien). Hvilken rolle spiller dette i dagliglivet?
- Hva er identiteten til Finnskogen? Ev. hva er det spesielle med Finnskogen?
- Opplever den skogfinske kulturarven som en viktig del av identiteten til Finnskogen? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Opplever Finnskogen som et sammenhengende område, eller sammensatt av flere? Har kommunegrensene noe å si for dette?
- Hva tror du er fremtiden til Finnskogen?
- Tror du at du blir boende på Finnskogen? Hvis ikke, hva skal til for at du blir boende?

Finnskogen - spørreundersøkelse

Dette er en anonym spørreundersøkelse i forbindelse med min masteroppgave i landskapsarkitektur ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Oppgaven handler om hvordan man kan ta i bruk særpreg i omgivelsene for å styrke bolyst og bærekraft i fraflyttingstruede områder, med case på Finnskogen. Spørreundersøkelsen retter seg til alle som bor på Finnskogen. Svaralternativene er ikke utfyllende, så det er åpent for å legge til alternativer samt presisere avslutningsvis.

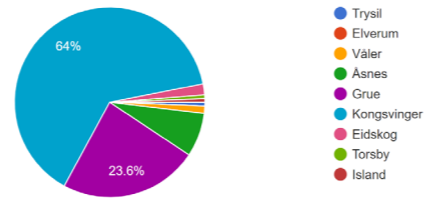
Kjønn

160 responses

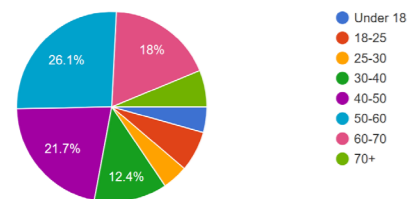
Hvilken kommune bor du i?

161 responses

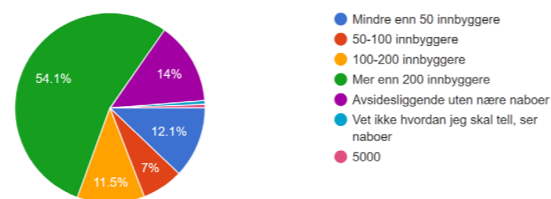
Alder

161 responses

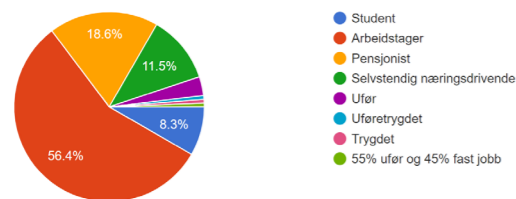
Hva kjennetegner stedet/bygda du bor i?

157 responses

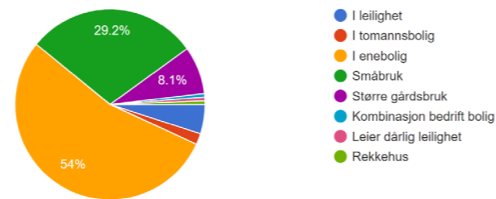
Er du...

156 responses

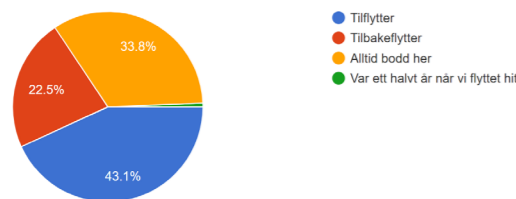
Hvordan bor du?

161 responses

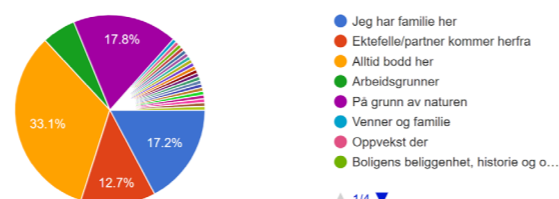
Er du:

160 responses

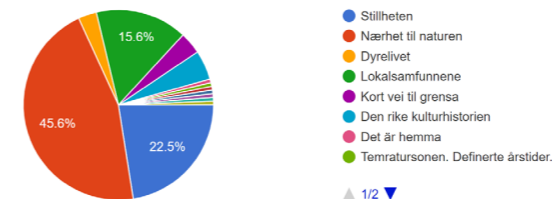
Hvorfor flyttet du til Finnskogen?

157 responses

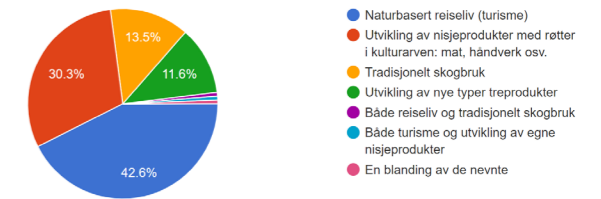
Hva er det beste med å bo på Finnskogen?

160 responses

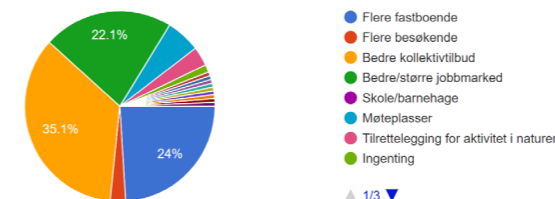
Hvilke næringer tror du Finnskogen bør satse på i framtiden?

155 responses

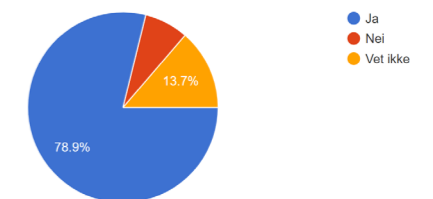
Hva savner du der du bor?

154 responses

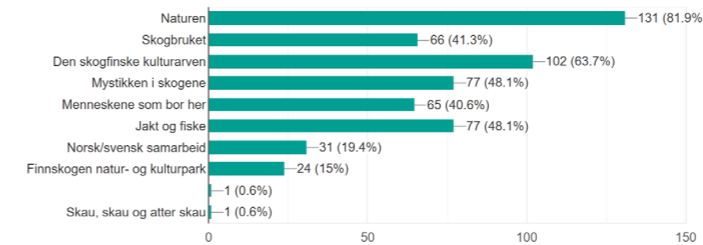
Tror du at du kommer til å bli boende på Finnskogen?

161 responses

Hva mener du utgjør Finnskogens identitet? Huk gjerne av flere svar.

160 responses

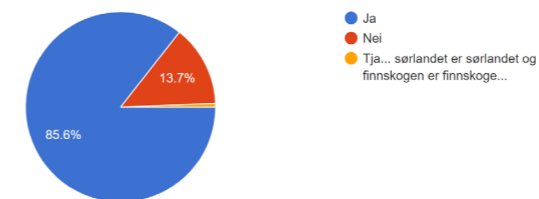
Hva skal eventuelt til for at du blir boende?

58 responses

- Jobb
- ok helse
- Ulvesona odelegger mye og må jobbes politisk med å fjernes.
- Nett, egen helse
- At stilleheten forblir, og at vindmøllene uteblir.
- At infrastruktur opprettholde og utvikles som ellers i Norge
- Trivsel og uberørt natur
- Bättre hjelp av ulike myndigheter.
- En plass på UNESCO verdensarvliste. Att det ikke blir ei eneste vindmølle her.
- Bedre jobbtilbud og flere kulturtilbud
- At butikken består
- Nærbutikk, bussforbindelsef

Ser du på Finnskogen, på tvers av kommune- og landegrens, som et sammenhengende område?

160 responses

Beskriv Finnskogen med tre ord:

114 responses

- Ro, mystikk, skog
- kulturarv, tradisjon, vakker
- Skog, Stillehet og Mystikk
- Trollskap, jakt og fiske.
- Stillehet, mindfulness, dyr
- Kultur, natur, ro
- Stillehet, mystikk, kulturarv
- Ett godt liv
- Natur, miljø, ro
- Kulturarven vår.Fin natur.
- Vilt, vakkert og gjestmildt
- Magiskt. Hem. Trygghet.

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway